

Nelli Jung (Tartu Ülikool), 2012

E-kursuse "**Filosoofiline kirjutamine**" materjalid

Aine maht 3 EAP

Nelli Jung (Tartu Ülikool), 2012

FILOSOOFILISUS JA ARGUMENTATIIVSUS

INTUITSIOONIDEST EDASI

Kuigi filosoofia definitsioonis pole üks meelt saavutatud, peetakse filosoofilisuse oluliseks tunnusemärgiks esimest intuitsioonidest edasiliikumist. Filosoofias on tavaks igapäevases mõistatavuse kallal urgitseda, norida, küsida "miks?", põhjendada, selgitada, suhtuda kriitiliselt ja analüüsivalt argintuitsioonidesse ning panna kahtluse alla mõistete tavad tähendused, liikuda intuitsioonidelt edasi üldisemale mõtlemistasandile.

Filosoofilises kirjutamises on au sees kriitilisele mõtlemisele omased intellektuaalsed standardid, mis on Richard Pauli ja Linda Elderi poolt sõnastatud nii:

Selgus – kas saad kirjutatut edasi arendada, teisiti väljendada, näiteid tuua, illustreerida?

Tõelähedus – kuidas saaks kirjutatut kontrollida, veenduda tõesuses, proovile panna?

Täpsus – kas saaksid olla konkreetsem, üksikasjalikum, detailides täpsem?

Relevantus - kuidas on kirjutatu seotud põhi temaga, kuidas see puutub probleemküsimusse, kuidas aitab meid edasi?

Sügavus - mis teeb selle keerukaks probleemiks, millised on kitsaskohad ja milliste raskustega tuleks tegeleda?

Avarus - on meil väärtused ja väärtused teie isest perspektiivist, kasutada teisi lähenemisi, uurida mitmetelt vaatepunktidelt?

Loogika - kas kõik kirjutatu klappib omavahel kokku, kas teksti algus sobitub ilusti lõpuga, kas kõik väidetud järeldub tõenditest?

Täendusrikkus - on see kõige tähtsam probleem või idee, millele keskenduda; kas tekst on fookuseeritud olulisimale?

Ausus - kas mul on selles küsimuses oma huvi, kas olen püüdnud teiste vaatepunkte mõista ja käsitletud neid neutraalselt?

SELGUSE IDEAAL

Kuna küsimused ja argumendid on filosoofias sageli **keerukad**, on **eriti oluline, et teksti vorm ei komplitseeriks olukorda veelgi ja ei hakkaks takistama sisulise selguse poole jõudmist**. Sisu ja vorm moodustavad tihedalt läbipõimitud terviku - **vormiliste võimaluste rakendamine aitab ühtlasi arendada sisu**. Tegeledes sellega, et mõte oleks selge lugejale, tegeleme me ühtlasi sellega, et meie mõte oleks selge meile endile. Kipub olema nii, et mida selgem on mõte endale, seda kergem on seda ka selgelt väljendada. Järgmine – kui suurtest piirangutest

hoolimata e i õnne stu o ma m õtet a rusaadavalt kirja pa nna, siis ilms elt o ngi s ee mõ te min gis aspektis lõpuni selgeks mõtlemata jäänud.

Selgust aitab saavutada

- **keskendumine kindlalt piiritletud probleemile**, mis vajab oskust eristada antud probleemi jaoks olulisemaid ja vähem olulisemaid elemente;
- **selge ja ühemõtteline väljendusviis**, mis tähendab nii i **mõistete määratlemist, defineerimist** kui ka hoidumist üleliigsest kujundlikkusest;
- **loogiline ja struktureeritud ülesehitus**, nii et eri funktsiooniga osad on ka vormi kaudu eristatud (vormi ja sisu vastavus).

FILOSOOFILISED MÕISTED JA KÜSIMUSED

FILOSOOFIA ALGAB PROBLEEMIST

Filosoofiline tekst eristub pelgalt kirjeldavast tekstist, kui võrd keskendub kindlale ja piiritletud *probleemile*. Filosoofiline arutelu **algab üldjuhul mingi probleemi, küsimuse tõstatamisest ning arutelu ise kujutab endast katset sellele küsimusele vastata**. Filosoofilisi küsimusi võib olla muidugi erinevaid (filosoofiliseks teevad need siinses materjalis kirjeldatud näitajad). Tihti ei pruugi arutelule aluseks olev ja s eda s truktureeriv k üsimus olla nii ilmne. Näiteks võib filosoofiline tekst piirduda ka mingi küsimuse/probleemi detailse lahtikirjutamisega, pakkumata sellele konkreetset lahendust. Kuid ka sellisel juhul on küsimused kujul siiski olemas: teksti eesmärgina võib näha vastust küsimusele „Milles on üldse küsimus?“.

Nii võõrast teksti lugedes kui ise enda teksti kirjutades tuleks niisiis alati püüda esmalt selgeks teha, millisele probleemile tekst vastust annab. Eesimesel juhul aitab see teksti dekvaatselt mõista ja hinnata. Teisel juhul organiseerida ning teistele mõistetavaks teha. Kui tegemist on enda tekstiga, siis tuleks pidevalt jälgida, et kirjutatu ka tõepoolest selle küsimusega tegeleks. Kui konkreetse küsimuse leidmise või sõnastamisega on raskusi, annab see alust kahtlustada, et tekstiga pole filosoofilises plaanis asi päris korras.

ARGITASANDIST SÜGAVAMALE

Filosoofiline lähenemine püüab asju **uurida argitasandist põhjalikumalt**, seades tihti kahtluse alla väiteid, mida igapäevaselt käsitletakse iseenesestmõistetavalt. Filosoofilistele küsimustele lahendusi otsides on vajaliku uuesti ja uuesti küsida, ikka ja jälle põhjendades ning aina sügavamale liikudes. Filosoofiline küsimine ei piirdu mitte üksnes lähte-probleemi sõnastamisega, vaid oluline on läbivalt märgata kohti, kust hargnevad edasi uued küsimused.

Filosoofia ongi niisama palju või enamgi oskus märgata ja küsida asjassepuutuvaid küsimusi kui neile vastamine. Loomulikult sõltub see, kui paljusid ala- ja kõrvalküsimusi läbi analüüsitakse teksti mahust. Siingi on tähtis suuta eristada ja valida, milliseid küsimusi mingi formaadi raames käsitada, milliseid lihtsalt mainida, millised täiesti välja jätta.

ARUTLUS ABSTRAKTSEL TASANDIL

Argitasandilt sügavamale liikumisel kerkib esile hulkahtislik üsimusi, mis toetuvad abstraktsetele mõistetele ehk **nõuavad tegelemist abstraktsete mõistete ja kategooriatega**.

Tiiu Hallapillu streerib seda teostikatkega võrdõiguslikkuse teemal: “*Naised armees – see on ikka ebaloomulik. Ja üldse, see on neile raske, suurte saabaste ja seljakottidega ringi joosta.*” Tundub, et autor on siin fikseerinud oma esmase hinnangu ja pannud seejärel kirja ka esimese pähe keerinud põhjenduse. Filosoofilise lähenemise korral tuleks neid intuitsioone nüüd edasi uurida. Hallap jätkabki esilekerkivate küsimustega:

- Äkki mõnele naisele meeldivad rasked asjad (sünnitamine ja laste kasvatamine on või bolla ka rasked)?
- Kelle asi on öelda, mis on “loomulik”?
- Mida üldse tähendab “loomulik”: kas loomulik on see, mis on kombeks või niimetan ma loomulikuks seda, mis konkreetselt mulle meeldib?
- Mis on raske? Kas raske on ilmingimata halb?

Samuti juhib ta tähelepanu, et võrdõiguslikkuse-intuitsioonide üle na tükenege juureldes või beagi märgata o pereerimist filosoofiliste ja abstraktsete mõistetega nagu õigus, efektiivne majandus, areng, võrdsus, loomupärasus, inimloomus, isiklik vabadus jne. Taolised abstraktsed, filosoofiale omased uurimisobjektid – need, millest filosoofias kirjutatakse – ei ole kergesti ja üheselt määratletavad. Siin ei saa osutada mingile konkreetsele objektile ja öelda, „see see on“ – tihti saabki filosoofilisi mõisteid ära piiritleda vaid ratsionaalsete, mõisteliste (kontseptuaalsete) vahenditega. Seetõttu on ka mõisteline ja esituslik selgus filosoofilises tekstis iseäranis oluline.

ARGUMENTATIIVSUS

Filosoofilisele teostile on omane ka argumentatiivsus – **enda isikust eemaldumine, objektiivsete põhjenduste esitamine**. Siin ei piisa seisukoha väljendamisest stiilis „mina arvan nii“, vaid oluline on seda põhjendada ja tuua selgelt esile, millised argumentid räägivad selle kasuks (ning millised on võimalused toime tulla vastuargumentidega).

Argumentatiivsus ei pruugi tähendada maailma-raputavalt uudset ja kõike paika panevat teooriat, vaid lihtsalt seda, et valitud küsimuses püütakse jõuda **kindlapiirilisele ja põhjendatud seisukohale**. Seega autoril on mingi tees (midagi, mida ta tahab teistele väljendada) ja mingid põhjendused, mis räägivad selle teesi kasuks (midagi, mis võiks teistel aidata otsustada, kas ka nemad seda teesi pooldavad). Argumentatiivne tekst erineb puhtalt kirjeldavast või referatiivsest tekstist, kus autor ise üldse tooni ei anna, vaid püüab midagi võimalikult objektiivselt edasi anda.

Kuivõrd argumentatsioon moodustab suuresti filosoofia tuuma, siis vorm peaks seda toetama. Oma mõtte esitamiseks võib muidugi valida eri vorme. Peaasi, et argument kõigi oma osadega selgelt esile tuleb. Tekst on filosoofiline niivõrd, kui võrd ta täidab oma funktsiooni anda edasi argumenti. Argumenti saab edasi anda aga vormilise vahendite kaudu.

KRIITILINE MÕTLEMINE

Argumendi kallal töötades on abiks oma mõtlemist analüüsida, osadeks jaotada ja selle elemente teadlikult uurida. Sellist reflektiivset lähenemist nimetatakse ka kriitiliseks mõtlemiseks (*critical thinking*), mis on nüüdseks omandanud omaette distsipliini staatuse. Richard Paul ja Linda Elder on kriitilist mõtlemist defineerinud kui mõtlemise analüüsimise ja hindamise kunsti, mille eesmärgiks on mõtlemise arendamine.

Arutleva mõtlemise kesksete elementidena toovad Paul ja Elder järgnevad aspektid:

Eesmärk tasub alati selgelt määratleda ja aeg-ajalt kontrollida, kas tegeled ikka eesmärgi suunas liikumisega. Kui eesmärk on töö käigus teisenenud, tuleb ümber mõtestada kogu tekst.

Probleemküsimus tuleb selgelt püstitada, püüdes kindlaks teha probleemi olemasoleva põhjuse ja võimalikud lahendused. Vajadusel võib probleemi jagada osadeks.

Eeldused ja oletused on vajalikud teadmisel ja seaduse järgimisel, kas need on õigesti määratud (asuda põhjendama).

Lähtekohaks olev taustsüsteem tasub teadvustada ja sõnastada, samuti on kasulik võrdlevalt teistsuguseid lähenemisvõimalusi, nende tugevusi ja nõrkusi.

Kasutatav informatsioon, kõiki võimalikud andmed ja tõendid peavad olema selged, täpsed ja teemakohased. Oma taotlustes ei tasu kaugemale minna sellest, mis on andmete-tõendite poolt toetatud.

Olulisemad mõisted vajavad määratlemist, samuti tasub kaalutleda alternatiivsete määratluste juurde.

Järeldusteni viivad **tuletuskäigud** lähtugu tõenditest ja olgu üks teisega koos kõlas. Kasulik on meenutada oletusi, mis viisid tuletuskäiguni.

Implikatsioonid ja järeldused, mis mõttekäigust tulenevad, tuleb selgelt esitada, olgudki siis ootuspärased või isegi ebasoovitavad.

Eeltoodud Pauli ja Elderi antud soovitusi on kasulik silmas pidades nii riigiliku kui sotsiaalse diskussiooni puhul. Arutledes tasub analüüsida, millised on eelnimetatud elemendid antud juhul ja kas esitatud nõuded on täidetud. See aitab mõtterägastikku korraldada ja selgeks teha sellest, mis on olulisemad sündused.

AKADEEMILINE KIRJASTIIL JA EBASOBIVAD VÕTTED

Akadeemilisele tekstile on omane mõtteline ning sisuline tihedus. Kuna maht on üldjuhul piiratud, siis on autoril vaja kriitilist hoiakut otsustamaks, mis on antud kontekstis vajalik ja mis mitte. Eesmärk on teema k indlapiiriliseks äsitlus, mille seesitatud seisukohad on korralikult argumenteeritud. Lõpliku teksti juures on oluline ka korrektne vormistus.

Keelekasutus on analüüsiv ja loogiline, sõnastus pigem formaalne ja asjalik. Kui vaadata eestikeelsetes akadeemilistes kirjutistes levinum ümbernurga ülevõtet, siis nüüd ühtlustuvad siinsed tavad aina enam ingliskeelse maailma omadega, nii et selge ja konkreetne väljendusviis muutub üha soositumaks.

Lewis Vaughn on filosoofilise kirjutamise jaoks välja toonud järgmised stiili- ja sisunõuded:

- **Kirjuta oma auditooriumile.** Koolitöö puhul võid auditooriumina arvestada intelligentse lugejaga, kes filosoofiast kuigi palju ei tea.
- **Välidi liigset pretensioonikust.** Ülespuhutud väljendusviis on tühi ja kurnab lugejat asjatult.
- **Ära ületähtsusta autoriteeti.** Kellegi teise argumenti ülevõtmine ei vabanda ennast tõestamiskoormast – miks on see hea argument?
- **Ära võimenda eeldusi ega järeldusi.** Ära väida rohkemat, kui sa suudad põhjendada ja kui on argumenti jaoks vaja.
- **Esita oma oponentide seisukohti ausalt.** Teiste argumentide käsitlemine on hea toon ja abiks oma töö sisulisel arendamisel, kuid ka llutatud käsitlemise puhul on tegemist pigem demagoogiaga.
- **Kirjuta selgelt.** Välidi mitmeti mõistetavaid ja hõlguseid väljendeid, võimaluse korral konkretiseeri.
- **Välidi emotsionaalsust.** Tunded ähmastavad ratsionaalset mõtlemist, t unnetepõhine veenmine ei asenda argumenti.
- **Ole eeldustega tähelepanelik.** Erista eeldusi, mis võivad antud küsimusega seoses kahtluse alla langeda neist, mis on kõigi jaoks iseenesestmõistetavad.
- **Kirjuta esimeses isikus.** Mina-vormi kasutamine muudab teksti selgemaks.

AKADEEMILINE KEELEKASUTUS

Akadeemiline tekst ei pruugi küll olla keeleliselt kuiv ja igav, kuid särava tulemuse saavutamine sõltub niiloomingulisest andest kui heast tasakaalutunnetusest. Oluline on, et sisuline selgus säiliks ja lugeja saaks nii väitest kui argumentidest võimalikult kerge vaevaga aru.

Akadeemilise kirjutamise erinevad formaadid on erineva ranguse astmega. Kui näiteks lõputöö eeldab üsna kuiva ja formaalset stiili, siis artiklites ja esseedes on aktsepteeritud isikupärasem lähenemine. Hea on, kui see toetab siiski otseselt sisust arusaamist ja aitab mõtet reljeefselt esile tuua.

Soovides s äravalt j a o mapäraselt ki rjutada, o n oht ha kata om a vä iteid j a s õnakasutust võimendama ja k allutatud te ksti k irjutama. T ulemuseks o n b ravuurikas s tiil, mis e i mõ ju usaldusväärselt, s est a utorist jä äb e motsionaalne ja k allutatud mu lje. Võimendatud j a originaalitseva kõnepruugi k asutamine lugeja e rgutamiseks-ärgitamiseks on omane pigem ajakirjanduslikele formaatidele.

KEERUKAS KÕNEPRUUK JA USALDUSVÄÄRSUS

Tihti püütakse enda usaldusväärsust tõsta liigselt komplitseeritud keelekasutusega. Vahel on see teadlik ka tse s uurendada f ilosoofilisust. E namasti t uleneb ke erukas väljendusviis a ga pi gem sisemisest s egadusest või a lateadlikust s oovist jä ljendada lo etud f ilosoofiliste te kstide keerukusastet.

Oluline on, e t väljenduslik vorm toetaks sisust arusaamist – ideaalis võiks see ai data keerukaid mõttesisusid k ergesti ta ibata. Kui vor m on ke erukam kui s isuliselt v aja, töötab s ee va stu filosoofilise teksti peamisele eesmärgile: oma mõte ja argument lugejale võimalikult efektiivsel kombel arusaadavaks teha. Lisaks sellele jätab taoline tekst edeva, mõttetühja ja võib-olla isegi naeruväärse mulje. S eega põhj endamatult k eerukas kõn epruuk m itte e i t õsta a utori usaldusväärsust, vaid mõjub ülespuhutult.

Selge esituse poole püüeldes tasub vältida:

- ümber nurga ütlemist
- tehniliste terminite demonstratiivset kasutamist
- põhjendamatult keerulisi lausekonstruktsioone

Keerukuse v ältimise t eises äär mused v aritseb a ga v astandlik o ht – kõnekeelsusesse laskumine, mis avaldab tihti mõju ka sobival arutlustasandil püsimisele. Niisiis on sobiv keerukusaste jälle tasakaalu l eidmise küs imus, kus pol e ühe seid vastuseid, va id pe ab tuginema s uuresti en ese tunnetusele.

EBASOOVITAVAD VÕTTED: VEENMINE JA AD HOMINEM

Eesmärk pole mitte lugejat iga hinna eest veenda, vaid selgitada oma vaatepunkti – sisuliselt e dasi li ikuda! See on ül dprintsii, m ille s ilmaspidamine aitab v ältida s elliste v ötete kasutamist, mis ei ole akadeemilises kontekstis kohased.

Veenmine ja mõjutamine on enese seisukohtade selgitamise ja kaitsmise loomulikud osad ja neis pole m idagi ha lba, kui need põhi nevad s isulistel a spektidel; de magoogia ka sutab aga selleks sageli s isusse mitte puutuvaid – küll a ga ps ühholoogiliselt mõjukaid – asjaolusid ja va hendeid, seega filosoofiliste kriteeriumite järgi ebaausaid võtteid.

Kirjeldatud mitte-sisulist või eenmist või õib n imetada ka **ad hominem argumentideks ehk mitte asjale (ad rem), vaid inimesele suunatud argumentideks**. Seega liigituvad *ad hominemi* alla kõik ka tsed ka sutada ära i nimlikku ka lduvust o lla oma s eisukoha kuj undamisel mõjutatud ka muust kui a inult s isulistest a spektidest ja o ma r atsionaalsest mõ tlemisest. Need si sust kõrvalekalduvad v ahendid või vad ol la s obivalt valitud faktid, a ga k a keelekasutus j a m uud esituslikud trikid.

Demagoogia ehk tõe moonutamine ja hämamine ei pruugi alati olla tahtlik, sihilik. Tahtmatu *ad hominem* võib t uleneda näiteks sellest, e t k õneleja o n is e d emagoogia o hver v õi s iis te ma emotsionaalsest kontrollimatusest, puudulikest teadmistest, kehvast väljendusoskusest ja nõrgast loogikast. **Tahtmatut *ad hominemi* aitab vältida** see, kui t eistest pos itsioonidest j a ne nde pooldajatest ei mõelda kui vastastest (või lausa vaenlastest), kellega peab võitlema. Selle asemel võiks näha neis kaaslasi, kes oma vastuargumentidega aitavad arendada ja parandada oma enda argumentatsiooni ning seega teemaga sisuliselt edasi liikuda.

ISIKLIKULE VIITAMINE, HINNANGULISUS

Argumentatsioonis i sikule ke skendumine on vi is j uhtida t ähelepanu põhi teemast kõr vale j a mõjutada lugeja po olehoidu, t uues e sile opone ndi i siklikke – kas hä id või ha lbu – omadusi. Eesmärgiks on õõne stada või tugevdada selle isiku usaldusväarsust. Näiteks võidakse esile tuua fakte päritolust, haridusest, iseloomust, eraelust jne Isiku vastu suunatud *ad hominem* vähendab seda kasutava autori tõsiseltvõetavust ja nii mõnigi kord võib tulemuseks olla terve diskussiooni kõrvalekaldumine.

Loomulikult e i pruugi varjatud ha lvustamine väljenduda v aid te ise autori e luloolistel faktidel. Hinnangulisus j a s ildistamine v iitab, e t teises nähakse siiski vastast, mitte s õbralikku kaasarutlejat, kellega koos mõtteid ja sisu arendada.

EMOTSIOONIDE ESILE KUTSUMINE

Ad hominem argumendid on t ihedalt s eotud emotsioonidega: kui lugejas t õuseb e siplaanile emotsionaalsus, siis on tema kaine objektiivne mõtlemine häiritud.

Emotsionaalsuse esilekutsumiseks on tihti kasutuses:

- isiklikku laadi näited
- ähvardamine või hirmutamine
- kallutatud keelekasutus

KALLUTATUD KEELEKASUTUS

Akadeemilises tekstis pe ab s õnavalik ol ema ne utraalne, ka llutatus ja hi nnangulised v äljendid vähendavad autori usaldusväarsust. Kallutatud v äljendusviisi p õhjal s aab lugeja j äreldada, et

sellest te kstist e i ta su oodata mõ lema p oole argumente arvestavat k äsitlust. Hinnanguline sõnastus või b ol la hä iriv, ä rritav j a vä hendada a utori t ösiseltvõetavust. V õimalik, e t l ugeja loobub lausa teksti edasi lugemisest, sest on näha, et käsitlus ei vasta heale akadeemilisele tavale ning tõenäoliselt ei paku sellisena tõsiseltvõetavaid argumente.

Keelekasutusega mõ jutamine v õib lis aks s õnavalikule tä hendada k a lu geja k allutamist te iste stiililiste võt etega. Sellisteks on nä iteks r etoorilised küsimused, kus küsimusega j uba ö eldakse soovitav vastus e tte ä ra s .t e t küsimuse vor mi on „ ära pe idetud“ s isuline vä ide. Keeleliste suunamisvahendite hul ka kuul uvad l isaks ve el nä iteks l ausekujundid (pöördumine, hüüa tus, kordused j t); kõne kujundid (epiteet, võr dlus, m etafoor, e ufemism j t); kõl akujundid (alliteratsioon, assonants, riim) jne.

USALDUSVÄÄRSUS AUTORITEEDIST

Autoriteedile s uunatud argumendid t oetavad v äite kellegi te ise arvamusele. Autoriteedile apelleerimine e i o le s isuline a rgumenteerimine, s est a utoriteetseid i nimesi on pa lju, ne nde seisukohad erinevad ja valik nende vahel on kas juhuslik või omakasupüüdlük. Mis aga peamine - loevad i kkagi filosoofide a rgumendid, mitte ni med. V eelgi e nam – ka kuulsad filosoofid on arutlemisel v igu te inud, nii e t kellegi a rgumendi ü levõtmine e i v abasta vastutusest. K ui a utor kirjutab "*Seda mõtteliini on läbi ajaloo rõhutanud erinevad lugupeetud filosoofid nagu Aristoteles, Bacon ja Popper. Mul on au astuda nende eesliinimõtlejate jälgedes ...*", siis jääb talle sellegipoolest tõestamise koorem, miks seda mõtteliini eelistama peaks.

Niisiis on kuulsate või iidsete filosoofide isikutele toetumine *ad hominem*, kui see püüab lugejat kallutada ilma sisulise panuseta. Üldlevinud arvamusest lähtumine on filosoofilise teksti puhul eriti k ahtlane, s est f ilosoofiline lä henemine ta hab (ja p eaks ta htma) tih tpeale ju st tavaarusaamade pe aliskaudsust või e kslikkust e sile t uua. Näiteks kui ük s a utor t oetub m õiste tõlgendamisel sõnaraamatule, siis teine saab tuua ohtralt näiteid, kus sõnaraamatu definitsiooniga pole filosoofias midagi asjalikku peale hakata.

OMA MÕTLEMISE LÜNKADE PEITMINE

Kui ees märk o n i ga h inna ees t l ugejat en ese p oole v eenda (n-õ v astasele ä ra t eha), s iis o n loomulik üritada enese argumendi nõrku külgi varjata ja segased kohad enese teada jätta. Tihti täidavadki *ad hominem* argumendid om aenda a r gumentatiivsete p uudujääkide v arjamise eesmärki.

Selline ki usatus või b t ekkida ka l ihtsalt e bakindlusest, kui d s ellele j ärele andmine a nnab tulemuseks nõrgema k valiteedi ja raisatud aja (ka v arjamine v õtab j u ae ga, mida s aaks hoopis kasutada sisulisemale arendustööle). Puudujääkide selge esiletoomine aitab neid enamasti ka uue pilguga näha, analüüsida ja sisuliselt edasi liikuda.

LUGEMISSOOVITUSTEST KIRJUTAMISSOOVITUSTENI

Filosoofiliste tekstide lugemiseks antakse rida soovitusi, mille järgimisest ja tundmisest on omakorda kasu ka kirjutamisel – et kirjutada nii, et lugejal oleks lihtsam neid soovitusi järgida.

Lewis Vaughn toob peamiste soovitustena ära järgnevad näpunäited:

- 1. Anna autorile võimalus.** Ole avatud või malusele, et sinu arvamus võib selle töö mõjul muutuda. Püüa autorisse neutraalselt suhtuda ja eelarvamustevabalt teksti analüüsida. Ära ole üleolev. Kui annad hinnangu, siis küsi endalt selle hinnangu põhjuste kohta.
- 2. Loe aktiivselt ja kriitiliselt.** Võta lugemiseks ja argumendi jälgimiseks aega, loe korduvalt üle, jooni olulisemad kohad alla (nt e ristades värvidega erinevat laadi osad), tee äärele märkmeid, joonista skeeme jne.
- 3. Leia üles järeldus ja seejärel otsi eeldusi.** Töö peamise järelduse või mõtte või teesi leidmine annab väärtuslikku infot töö osade funktsioonist. Eelduste eristamine avab omakorda töö mingite osade mõtte (eelduste selgitamine, laiendamine, õigustamine, võrdlemine teiste variantidega).
- 4. Kontrolli, kas oled tõepoolest teksti mõistnud.** Üheks heaks enesekontrollimise või maluseks on argumenti struktuuri esile toomine: millistest eeldustest autor lähtub ja mida neist järeldab. Teine kasulik enesekontrolliviis on püüda teksti peamised osad oma sõnadega lühidalt ümber öelda – tee tekstist lühikokkuvõte.
- 5. Anna argumendile oma hinnang.** Otsusta, kas argumendi järeldus tuleneb selle eeldustest. Seejärel otsusta, kas eeldused on tõesed. Kui mõlemale küsimusele saab põhjendatult vastata jaatavalt, siis on argument väärt omaksvõtmist.

Nimetatud näpunäidetele vastavalt võib välja tuua ka järgnevad soovituselised filosoofilise teksti kirjutamiseks:

- 1.** Kirjuta nii, et lugejal oleks lihtne sinu kirjutatusse eelarvamustevabalt suhtuda (objektiivne lähenemine, neutraalne keelekasutus jne).
- 2.** Kirjuta nii, et lugeja peaks sinu tekstiga või malikult vähevaevaga nägema (mõttele läbi oma teksti ülesehitus, too esile tekstiosade vahelised seosed jne).
- 3.** Püüa kirjutades olulisem selgelt eristada vähemolulisest, tuues selgelt esile oma põhiteesi ja selle kasuks rääkiva argumendi (sõnasta eeldused, põhjenda neid ja näita, et neist järeldub sinu põhitees).
- 4.** Kontrolli, et sinu kirjutatu ei või maldaks tõlgendusi, mille jaoks sa nõu poleks. Proovi kindlustada, et lugeja saaks tekstist sama moodi aru nagu sa plaanisid.
- 5.** Suhtu oma enese argumenti kriitiliselt, too ausalt esile selle puudused ja vead, sedast võimalikud nõrgad kohad ja vastuargumendid (ja võimalusel tegele nendega), maini ära veel ebaselgeks jäävad kohad, mis vajavad edasist tegelemist.

Ka ise kirjutades on l isaks enda argumenti struktuuri eile toomisele kasulik seda argumenti kriitiliselt hinnata ja tulemustele vastavalt edasi arendada. Järgnev skeem sobib seega ilmetama nii filosoofilise teksti lugemist kui kirjutamist:

TEKSTI MÕISTMINE

Taustateadmised. Paljud filosoofilised kirjutised on niivõrd spetsiifilised, et neid polegi võimalik mõista ilma probleemi taustata tundmata. Niiis võib ka suks tulla end enne lugemist teemaga iseseisvalt pisut kursivida. Konteksti tundmaõppimine võib tunda ahamahukas, kuid aitab üldjuhul teksti mõttekäiku paremini jälgida ja seega võib koguarvestuses aega isegi kokku hoida.

Liigendamine. Vähem lugejasõbraliku teksti puhul võib juhtuda, et segane ülesehitus ei toeta tekstist arusaamist. Siis on vaja liigendamise töö ise ära teha, jagades teksti enese jaoks erineva kaalu ja alateemadega osadeks. Heaks abivahendiks on alapealkirjade panemine. Ise kirjutades peaks aga sihiks olema see, et esituse selgus säästaks lugejapoolsest vabast ja vaevast.

Mõisted. Filosoofilise teksti üheks eripäraks on see, et sõnad ei pruugi alati olla kasutuses tavatähenduses. Kui autor defineerib ja selgitab tekstis kasutatavaid mõisteid, siis on vaja meele pidada, et vastav sõna on läbivalt selle eritähendusega. Loomulikult kehtib see ka kirjutamise kohta – kui mingi sõna on kasutuses tavapärasest erineval viisil, siis otalugeja selgitust ja järjepidevat kasutust.

Abiküsimused. Lewis Vaughn soovib lugedes otsida vastuseid eelkõige järgnevatele küsimustele:

- Mis on selle teksti peamine järeldus – põhitees?
- Millise argumenti toob autor selle teesi kehtendamiseks?
- Millistele eeldustele ta selles argumentis toetub?
- Kas põhitees tuleneb nendest eeldustest?
- Kas need eeldused on vastuvõetavad või tekstis põhjendatud?

Selgelt kirjutatud teksti korral on lugejal lihtne teadlastele vastuseid leida. Ei maksa kartma, et selge esituse tulemuseks on igav või triviaalne tekst – sisuliselt võib selge ja lihtsa struktuuri ning keelega tekst olla vägagi põnev ja keerukas. Juttu käib igem kommunikatsioon oskusest – lugejal on vaja eristada vähem oluline rühk o lulisest ja siin saab autor teda väga palju aidata.

PÕHITEES

Põhiteese hõldekäsitlus, mille tõendamiseks on tekst kirjutatud, on koosteksti keskmes ja seob kokku kõik selle osad. Üldjuhul leiab teesi teksti algusosast, kus sõnastatakse **küsimusepüstitus**, millele teeskiva vastata püütakse. Autor püstitab probleemi ja teemapoolne vastus sellele on põhitees. Segasematel juhtudel võib uurimisprobleem ja isegi põhitees jääda sissejuhatuses selgelt väljaütlemata. Sel juhul kulub esimene lugemiskord suuresti põhiteesi väljaselgitamisele ja alles teisel lugemisel saab hakata teksti osasid sellega seostama ning teesi põhjendatust hindama.

Otsides loetavast tekstist põhiteesi tuleb püüda märgata, mida autor peab olulisimaks, mida ta tõestab, **mille kasuks pakub argumente**. See võib erineda sellest, mis lugeja jaoks esmapilgul erilisena esile tõuseb ja huvi pakub. Lugemisel on kasulik esimeses faasis säilitada erapooletus ja püüda lihtsalt arusaada, milline oli autori mõtteloogika. Kui lähtuda lugemisel kohe nese huvidest, võib tulemuseks olla kallutatud tõlgendus ja lõppkokkuvõttes möödarääkimine.

Õppetund ise kirjutamise jaoks on see, et nii küsimusepüstitus kui põhiväide peavad tekstist selgelt esile tõusma. See tähendab muidugi, et need tuleb kõigepealt enesele teadvustada, hoolega läbi mõelda, vajadusel täpsustada ja siis selgelt formuleerida.

Tudengite essee peamine puudus on paljude õppejõudude hinnangul **oma väidete puudumine**. Enda seisukoha esitamise ja põhjendamise asemel kasutatakse enamasti rõhkeid tsitaate ja refereeringuid, ja sedagi üsna suvaliselt. Teiste autorite mõtteid võib essee muudugi kasutada, kuid need peavad olema enesele teadlikult ja argumentaalselt tugevalt seostatud (mida nad tudengite esseeis tihti pole).

Väga levinud viga essee ja teiste lühemate formaatide puhul on ka see, et ette on võetud **liiga laialivalguv küsimus**. Vähe sellest, et lühitekst peab sisaldama ühte keskset teesi, see tees peab olema ka sellise konkreetsusastmega, et seda oleks võimalik teatav mahu juures piisava põhjalikkusega käsitleda. Mida täpsemalt probleemi kirjeldada, seda lihtsam on anda sellele kindlapiirilist vastust ja seda filosoofilisel arutlustasandil põhjendada.

ARGUMENT

Argumenteerimisele on pühendatud eeldatavalt õpematerjal. Järevalt on siiski teadnud mõned üldisemad märkused, mis seostuvad teksti lugemise teemaga.

Kui teksti põhitees on tuvastatud, on aeg aadressa argumentide jaoks teha põhjendusi. Argument on väidete seostatud tervik, kus üks väide (järelalus) tuuleb teisest väidetest (eeldused). Luges on kasulik kõigepealt kirjeldada, **kas tekstis esitatakse teesi kasuks üks argument või mitu**. Vahel korraldusisuliselt üks ja sama argument näitab erinevas vormis, näiteks erineva näite läbi tutvustatult. Lühiteksti korral võetaksegi tihti vaatluse alla vaid üks argument, et seda saaks piisava põhjalikkusega esitada.

Kui tekstis esineb mitu erinevat argumenti, siis tasub neid vaadelda ükshaaval, alustades nendest, mis ka itsevad põhi teesi. Argumentide uurimiseks on hea see, et neid järeldusi ja seadusi on võimalik kujutada kujul **eeldus-eeldus-järeldus**. Sellise struktuuri esiletoomine on teksti mõistmisel väga abiks, sest toob esile põhilise. See aitab aga selgust luua ka keerukama või segasema ülesehitusega tekstides.

Pärast põhi argumentide (või põhi argumentide) leidmist võib eeldusi uurida põhjendusi, mida tuuakse teistele väidetele (nt eeldustele) ja toimida samamoodi. Uurides argumentide struktuure tõuseb selgelt esile erinevate väidete roll põhiteesi suhtes. Samuti võib paremini ilmned, millele autor keskendub ja millest pigem üle libiseb.

Ise argumente konstrueerides on oluline silmas pidada, et **eeldustel peab olema ühisosa** (muidu pole järjekorras võimalik) ja **vähemalt üks eeldus peab olema üldist laadi**. Üldprintsipi kasutamine on filosoofilistele argumentidele olemuslik, näiteks:

E1: Kõikidel olenditel on huvid.

E2: Loomad on olendid.

J: Loomadel on huvid.

Printsiibid on universaalse mõõtmega väited, mis võimaldavad teha järeldusi paljude üksikjuhtumite kohta. Eeldatud argument või maldab teha järeldusi ja olendi kohta, olgu selleks kasvõi äsja käele maandunud sääsk.

TEKSTILE KRIITILISE HINNANGU ANDMINE

Kuna filosoofias on esikohal argumenteerimine, siis on teksti hindamiseks vajalik kriitiliselt analüüsida selles esitatud argumente. Täpsemalt on vaja iga argumenti puhul välja selgitada, kas selle eeldustest tuleneb järeldus ja kas eeldused on tõesed.

Kui eeldustest tuleneb loogiliselt järeldus, siis on argument loogiliselt korrektne. Lugeja peab alati kriitiliselt jälgima, et autori tehtud **järeldus ei oleks liiga kaugeleulatuv**. Näiteks konkreetsete juhtumite kirjeldamisest ei piisa printsiipide kehtestamiseks, kuigi neist võib kasu olla printsiipide illustreerimisel ja selgitamisel. Tihti kaldutakse liiga kaugeleulatuvaid järeldusi tegema just lõppsõnas, nii et lugejal tasub tähelepanelikult uurida, kas kokkuvõttes edastatud järeldus on ikka seesama, mille kaitsmisega eelpool tegeleti.

Loogika garanteerib järelduse tõesuse ainult siis, kui eeldused on tõesed. Filosoofilise kriitika sisukaim osa seisneb enamasti just eelduste kritiseerimises.

Väga tähelepanelikult tasub jälgida, kas autori poolt väljatoodud eeldused ikka on selle järelduse jaoks piisavad. Nii lugeses kui kirjutas on hea enese jaoks järelduse esile tuua **kõik eeldused**, mida on vaja teesi loogiliseks järeldumiseks.

VARJATUD EELDUSED

Osade oluliste eelduste tähelepanuta jätmine on suur probleem nii eelkutseliste filosoofide kui tudengite esseedes. Enamasti pole põhjuseks salakavalus – küsitavate eelduste varjamine parema veenvuse huvi des –, vaid vastava seisukoha iseenesestmõistetavaks piidamine. See, mida või b pidada iseenesestmõistetavaks ja mis eega ei v aja eeldusena eraldi väljatoomist, o leneb kontekstist.

Osad ka udsemad eeldused või vad olla mingi teema raames vähetähtsad eega v aja s eega e raldi nimetamist. Näiteks arutades varastamisega seotud moraaliküsimusi võib päris rahulikult eeldada vaikimisi füüsiliste kehade olemasolu (kuigi muidu on seda võimalik kahtluse alla seada ja ongi seatud). Kuna need eeldused on konteksti poolt juba kaasa antud, siis on see väga harv, et nende osas tekiks väärarvamusi .

Märksa hullem vajakajäämine on **oluliste eelduste tähelepanuta jätmine**. Eeldusega on va ja tegeleda, kui vähegi tundub, et teised arutlejad võiksid sama probleemi ülej uureldes selles eelduses kahelda. Samas ei saa ühes tekstis kõiki kasutatavaid väiteid ammendavalt põhjendada – teksti maht, sihiseade või muud asjaolud ei lase kõikide eelduste tõestamist ette võtta. Sisuliselt kaalukate **eelduste esiletoomine** on aga vajalik isegi siis, kui nende kõigiga edasises ei tegeleta.

Varjatud eeldusi aitab märgata **vastuargumentidele ja alternatiivsetele teooriatele mõtlemine**. Sagedasti, kui maht vähegi lubab, on tekitatud eeneeski tegeletud vastuväidetega – see annab käsitlusele sügavust ja on üldiselt heaks tooniks. Kui nii, siis tasub tähele panna, millise eelduse osas need lahknevad autori seisukohast, misjärel on lihtsam hinnata seda, kas autoril tõepoolest õnnestub vastuväidete kummutamine.

KALLUTATUS

Argumendile hinnangu andmine eeldab igal juhul **iseseisvat mõtlemist**, et saaks või malikuks **kallutatud käsitluse äratundmine**. Sageli näiteks tegeletakse pikalt-laialt ühe eeldusega, samas kui selle tegelemise v arjus j äetakse kõige probleemsem eeldus põhjendamata või üldse mainimata. Võib ka olla, et teooria kaitsmisel uuritakse vaid juhtumeid, millega teooria lihtsalt klapib ja ignoreeritakse neid, mille puhul teatakse, et kaitsva lähenemine nendega h ätta jääb. Vahel tegeletakse ju st selliste vastuargumentidega, mis pole niigi kuigi tõsiseltvõetavad või vaieldakse vastu positsioonile, mida keegi ei kaitsegi.

Sellised kallutatud käsitlused võivad olla ka valaks viisiks tähelepanu kõrvalde juhtida. Sageli tehakse sedasorti vigasid siiski kogemata, kui enda vaated on justnagu silmaklapid ja takistavad neutraalset analüüsi. Et olla kindel, kas ebamäärane põhjendatuse tunne ka tegelikku kaalu omab, on kasulik esitada enda põhjendus konkreetse argumendi kujul (eeldus-eeldus-järeldus). Uurides seejärel eelduste põhjendatust, võiks püüda kujutleda hoopis teisel seisukohal olevat luget ja üritada oma eeldusi korraks kahtluse alla seada. Samuti on alati abiks, kui oma teksti kellelegi teisele näidata ja paluda tal nõrku kohti leida.

MÕNED TAKTIKAD KIRJUTAMISEL

Filosoofilises kirjutamises levinud taktikad on mõttevormid või konstruktsioonid, mis aitavad oma mõtet selgitada ja käsitlust täpsemaks muuta. Aloysius P. Martinich toob välja seitse kõige olulisemat analüütilise kirjutamise taktikat: definitsioonid, eristused, mõiste analüüs, dilemmad, vastunäited, *reductio ad absurdum* argumentid ja dialektiline arutlus. Järgnev õppematerjal vahendab Martinichi käsitlust, kuid jätab välja mõistete selgitamisega seotud teemad (nimetatutest kolm esimest), sest need tulevad vaatluse alla eraldi õppematerjalis.

Tutvustatavad taktikad ei ole kirjutamisel kohustuslikud, sest filosoofilises isisu on võimalik vormistada ka nendeta. Ometi on nende tundmisest kasu, sest tihtipeale aitavad nad oma mõtet selgitada. Mõtte selgitamist võib siin mõista laias tähenduses – see ei pruugi olla üksnes oma lõplikult pikaajaloksunud mõtte selgitamine lugejale, vaid ühtlasi oma ideesisuline edasiarendamine ja seega iseenese jaoks selgemaks saamine.

DILEMMA

Dilemma pakub eelkõige hea võimaluse **probleemi avamiseks ja formuleerimiseks**. Dilemma rõhutab mingit piirangut või vastuolu ja toob uuritava nähtuse juures esile alternatiivid, millest kumbki ei tundu vastuvõetav. Sellisena põhjendab ta edasise teemaarenduse vajalikkust – näitab, et tavaarusaamad või pealiskaudsed lahendused pole probleemi lahendamiseks piisavad ning probleemiga tuleb edasi tegeleda.

Näitena võib tuua järgneva dilemma:

„Kui me maksame kuritöö eest kätte, siis langeme ise kurjategijaga samale tasemele. Kui me ei maksa kuritöö eest kätte, siis jääb kurjategija väärilise karistusega. Me kas maksame kuritöö eest kätte või me ei maksa kuritöö eest kätte. Seega me kas langeme kurjategijaga samale tasemele või jätame kurjategija väärilise karistusega.“

Kuna dilemmat on kasutatud osana probleemipüstitusest, siis tuleb otsustada dilemmat – osana püstitatud probleemist – ka lahendada. Tavapärase viisi selleks on näidata, et:

- üks esimestest eeldustest (kui... siis...) ei kehti.
- teine eeldus (kas... või...) ei kehti.

Lisaks eelduste kehtetuse demonstreerimisele aitab vahel ka dilemmat lahendada või vähemalt nõrgestada **vastudilemma konstrueerimine**. Vastudilemma juhib tähelepanu sellele, et lähtekohaks olnud dilemma keskendus kõigest asja ühele küljele (nt negatiivsele poolele), samas kui tervik on tegelikult laiem. Võtame aluseks järgneva dilemma:

„Jumal kas eksisteerib või ei eksisteeri. Kui eksisteerib, siis pole inimesed vabad oma saatuse üle otsustama. Kui ei eksisteeri, siis pole lootust igavesele lunastusele. Seega – inimesed pole vabad oma saatuse üle otsustama või ei ole lootust igavesele lunastusele.“

Selle dilemma alusel koostatud vastudilemma võib olla näiteks selline:

„Kui eksisteerib, siis on inimestel lootus igavesele lunastusele. Kui ei eksisteeri, siis on inimesed vabad oma saatuse üles otsustama. Seega – inimesed on vabad oma saatuse üle otsustama või neil on lootus igavesele lunastusele.“

Vastudilemma demonstreerib, et kuna dilemma jättis min gi külje kajastamata, ei ütle see asja kohta kõike, mis öelda on.

ILLUSTREERIMINE

Oma mõtte selgitamine või kinnitamine näite abil aitab mõtet kergemini mõista ja hästi valitud näidete korral muudab see teksti huvi tavamaks. Samas tuleb filosoofilise teksti puhul alati jälgida, et konkreetsest näitejuhtumist tõustaks ka ülespoole ja arutletaks abstraktsemal tasemel.

Näide peaks olema:

- läbimõeldud, mingil konkreetsel otstarbel vajalik;
- alati asjakohane (mitte juhuslik või kõrvalekalduv);
- selge ja reljeefne, kuid mitte karikatuurne;
- võimalusel eluline, lõbus ja/või huvitav;
- vajadusel enda konstrueeritud situatsioon (stsenarium).

Kui võimalik, võiks näide olla eluline või huvitav, peamine on aga ikkagi see, et ta illustreeriks just seda, millest konkreetselt juttu on ega kalduks elulise ja huvitavuse nimel teemast kõrvale. Vahel on hea kasutada fakte või uurimistulemusi, et näidata teooria kooskõllalisust empiirilise tegelikkusega, filosoofilistest tekstides on aga sageli kohane ka ise stsenariumi konstrueerimine.

STSENAARIUM

See, kas näide peab olema elustenesest või sobib ka konstrueeritud näide, sõltub sisust ja kontekstist. Üldiselt on filosoofias **konstrueeritud näited** kohased paljurahkematel juhtudel, kui esmapilgul tunduda võiks. Seda seetõttu, et filosoofilisel üldistasemal tehtavad väited on mõeldud kehtima kõigi (ja mitte ainult aktuaalsete) juhtumite korral. Näiteks ei oma tähtsust, kas keegi on kunagi eemaldanud inimese aju ja hoidnud seda n-ö katseklaasis elus, mõjutades seda nii osavalt, et aju ise usub end normaalset elu elavat (Hilary Putnami “*brain in a vat*”). Pole isegi tähtis, kas see praeguse teaduse seisuga võimalik on – filosoofiliselt huvitav on see stsenarium sellegipoolest.

Stsenariumeid konstrueerides peab tähelepanu pöörama sellele, et näide oleks piisavalt **reljeefne** (tooks selgelt esile selle aspekti, mida edastada tahetakse), aga samas ei muutuks karikatuuriks, mis moonutab teiste mõtlejate seisukohta.

VASTUNÄIDE

Kui mingi väite või teooria ka suks rääkivad näited on pealvalt illustreerivad ja selgitavad, siis vastunäide võib argumentatsioonis märgida kindvamat rulli. Vastunäide kellegi väitele toob esile konkreetse juhtumi, mille puhul see väide ei paista kehtivat. Kui vastunäide on asjakohane ja veenev, võib sellest piisata väite või teooria ümberlukkamiseks.

Mida tugevam väide, seda lihtsam on leida vastunäidet. Näiteks väide „*Valetamine on alati väär.*“ on piisavalt tugev, et vastunäidet tulevad kergesti pähe. Tüüpiline vastunäide kategoorilistele moraalseadustele on moraalseaduste konfliktide sildavastenaariumid – nt keegi peab valima, kas valetada ja päästa sellega kellegi elu või jääda ausaks ja määrata sellega süütu inimene surma. Kui vastunäidet on leida väga lihtne, siis peaksite endalt küsima, kas keegi ikka pooldab seda seisukohta, millele te vastu vaidlete, või väidate te midagi, millega kõik juba niikuinii nõus on.

ANALOOGIA

Analoogia aluseks on mingi **olemuslik sarnasus**. Nagu näidetegi puhul, on seda raskem kasutada millegi kasuks argumenteerimisel. Ainult analoogiast ei piisa väite kehtestamiseks, sest kuigi võrreldavad nähtused on mingis aspektis olemuslikult sarnased, leidub neil ka erinevaid tahke. Küll aga saab analoogia abil oma lähenemist selgitada.

Argumentidele vastunäidet tuues saab toetuda analoogiale ja näidata, kuidas sarnane mõttekäik viiks analoogsel juhul ebasoovitavate tulemusteni:

„*Üks levinumaid argumente abordi keelamise vastu on see, et naisel peab olema õigus teha oma kehaga mida ta ise tahab. See ei ole aga tõsiseltvõetav argument, sest analoogiliselt võiks siis väita, et juhuslikku möödujat võib rusikaga näkku lüüa - oma kehaga võib ju teha, mida iganes tahad.*“

Antud näide töötab müüdugi vaid selle konkreetse sõnastuse korral (“naisel peab olema õigus teha oma kehaga mida ta ise tahab”) ja juhibki tähelepanu, et selline lihtsustatud käsitlus pole piisav.

REDUCTIO AD ABSURDUM

Selle argumenti-tüübi korral võetakse lähtepunktiks endas seisukohale va stupidine väide (vastuväiteline eeldus) ja näidatakse, et sellest järeldub midagi vastuvõetamatut. Sellest järeldatakse, et lähtepunktiks võetud vastuväiteline eeldus ei saa olla tõene ja seega peab tõene olema selle eitis.

Järgnevas näites tuletatakse autorile sobimatust eeldusest loogiline vastuolu:

„Olgu tõestatavaks väiteks, et ei saa olla olemas kahte jumalat s.t perfektsel olendil. Eeldame argumendi tarbeks, et eksisteerib kaks erinevat jumalat. Sellest järeldub, et ühel peab olema mingi omadus, mida teisel pole. See omadus on kas perfektsuse seisukohast oluline või pole seda. Kui on, siis teine jumal pole järelikult perfektne, sest tal puudub see omadus – vastuolu. Kui see omadus aga ei ole perfektsuse seisukohast oluline, siis on perfektsel olendil mingi omadus, mis ei aita kaasa perfektsusele – samuti vastuolu. Kuna eeldus kahe jumala olemasolust viib vastoluni, siis ei saa kahte jumalat olemas olla.“

Loogilise vastuolu asemel võib püüda ka sellega, et tuletatakse mingi autori jaoks m uudel põhjustel ilmselgelt vastuvõetamatu väide ja öeldakse, et see on absurdne. Kuna absurdus on suhteline, siis peab sellega olema ettevaatlik ja hoolega põhjendama, miks vastav tulemus kehtiv ei saa olla.

DIALEKTILINE ARUTLEMINE

Dialektilist arutlust saab kasutada selleks, et näidata, **kuidas on oma väiteni jõutud**. Sellise arutlemise aluseks on väidete seeria, mille iga järgnev väide tuleneb eelnevatest või on neidest inspireeritud. Lugeja mõistab iga väite puhul, mis selle mõtteveeris, kuid tutvub ka selle nõrkustega, mis ajendavad omakorda liikuma edasi järgmise – juba paremini põhjendatud – väite juurde.

Uus väide võib olla näiteks eelneva:

- eitus (vastuolud ja vastandid)
- laiendus (täpsem selgitus, nüansside väljatoomine)
- pehmendamine (riskide maandamine, klauslite esiletoomine)

Iga järgnev väide peaks olema eelnevate seeriasse kuuluvate väidete ja võrreldes paremini põhjendatud. Dialektiline arutlemine võib võtta näiteks järgneva kuju:

1. Ühest küljest X.
2. Teisest küljest mitte-X, sest P ja Q.
3. Samas jällegi X-i kasuks räägib R, nii et ka mitte-X pole rahuldav.
4. Niisiis täiendatud-X, mis võtab arvesse vastunäited nagu P ja Q.

Sellisel arutlemisel on teatav pedagoogiline motivatsioon, samuti võib see aidata lugejal autori vaadetes siselada ja isegi ühismeelsust saavutada (justkui autoripoolne üleskutse: "Tulge, vaatame koos, kuhu me välja jõuame").

Lihtsamatel puhkudel võib selline sammhaaval liikumine lugejale liigse nämmutamisenatunduda. Dialektilist arutlemist on hea kasutada eelkõige siis, kui **lõplik väide on väga komplitseeritud** ja ei tunduks esmapilgul põhjendatud või veenev. Samm-sammult liikudes on võimalik tuua näiteid, mis illustreerivad esimeste variantide ebapiisavust ja aidata lugejal kaasa mõelda.

TEKSTI STRUKTUUR

Siinses peatükis esitatud soovitud teksti struktureerimiseks kehtivad mitte ainult eesseedele, vaid ka piikematele tekstidele. Järgnevas lähtutakse olukorrast, kus autoril on juba olemas põhitees ja ka hulksellega seotud teksti, kus juures tekst on juba mingil määral liigendatud: sõnadest koosnevad laused, lausetest lõigud, lõikudest võib-olla ka alapeatükid ja peatükid. Kõiki loetletuid nimetan edaspidi kokkuvõtvalt tekstiüksusteks või ka lihtsalt üksusteks.

Struktuur peab olema autoril nii hästi läbi mõtestatud, et ta suudaks iga üksuse puhul täpselt öelda

- mida selle üksusega öelda tahetakse – **MIS ON SELLE LÕIGU TUUMMÕTE?**
- kuidas see üksus suhestub teksti põhiteesiga – **MILLINE ON SELLE LÕIGU ROLL?**

Iga üksus on tervik – see kannab selget sisulist mõtet, mille ümber koonduvad ja mida toetavad selle üksuse teised osad. Näiteks iga lõik peaks koonduma ühe **tuummõtte** ümber ja kui see nii pole, siis tuleks sellega midagi ette võtta. Martin Ehala rõhutab sisulõikude puhul, et tuummõte peab olema selgelt väljendatud, kõik lõigu laused peavad sellega haakuma ja tuummõtte toetamiseks peab olema esitatud piisavalt informatsiooni.

Ühtlasi on iga üksus **osa suuremast tervikust** ja peab sellisena omama teatavat **rolli** tervikus. Selle üksuse tuummõte peab selgelt toetama kogu teksti põhiteesi. Iga peatükk/lõik peab põhiteesi kaitsmise omamane andma ja selle panus peab erinema teiste peatükkide/lõikude panusest.

TUUMMÕTTED JA NENDE TERVIK

Tuummõtete järjestamine pakub võimaluse anda hinnang teksti struktuurile: hea ülesehituse korral peaks väiksemate üksuste tuummõtetest tulema kokkuvõtte üheksuse kokkuvõtte, mis annab loogilise ülevaate selle sisust.

Näiteks üheleheküljeline essee koosneb lõikudest ja iga lõik väljendab üht tuummõtet. Kui tekst on hästi struktureeritud, siis peaksid need tuummõtted moodustama loogilise ja sidusa teksti – teksti kokkuvõtte. Sama loogika kehtib ka keerukama struktuuriga tekstide korral:

Lõputöö: <ul style="list-style-type: none">• Peatükk 1 Lõik 1.1, lõik 1.2, ...• Peatükk 2 Lõik 2.1, lõik 2.2, ...• Peatükk 3 Lõik 3.1, lõik 3.2, ...	<ul style="list-style-type: none">• Tuummõte 1 Tuummõte 1.1, tuummõte 1.2, ...• Tuummõte 2 Tuummõte 2.1, tuummõte 2.2, ...• Tuummõte 3 Tuummõte 3.1, tuummõte 3.2, ...
---	--

Kokkuvõtte peatükist 1: Tuummõte 1.1, tuummõte 1.2, tuummõte 1.3, ...

Kokkuvõtte terviktekstist: Tuummõte 1, tuummõte 2, tuummõte 3

Tuummõtete o tsimine e i to hiks mu utuda kohustuseks, nui ne ljaks m ingi l ause t uummõtteks nimetada. V astupidi – see o n **analüüsivahend**, mille a bil s aab v äärtuslikke v ihjeid p aremini toimiva liig enduse lo omiseks. K ui ü hes lõ igus t õuseb e sile mitu v äga o lulist mõ tet, siis ta sub kaaluda nende mõtete (ja kaasnevate põhjenduste!) vormimist eraldiseisvateks lõikudeks.

ÜKSUSTE ROLLID

Üksuse r olli sõnastamisel t asub ke skenduda f unksioonile, m ida s ee üks us t ervikus – väite tõestamisel – täidab.

Kui tahta määratleda, millist rolli üksus täidab, siis on abiks:

- küsida, milleks seda vaja on;
- võtta fookusesse üksuse suhe põhiteesi ja teiste üksustega;
- keskenduda peamisele: justkui pealkirjastada lakooniliselt, kuid täpselt;
- olla avatud võimalusele, et üksus on vaja ümber teha.

Rolli sõnastades tasub keskenduda ainult kõige peamise esile toomisele ja vältida paljusõnalisust. Konkreetsus on abiks s eetõttu, e t s ee l oob selgust j a aitab e sile t uua üks use puuduj ääke terviklikkuses. N äiteks v õi b pr oovida i ga l õiku pe alkirjastada j a kasutada i gas p ealkirjas v aid paari-kolme sõna (stiilis “Vastuväite ümber lükkamine”, “Kõrvalepõige”, “Poolik argument”, “I eelduse põhjendamine”).

Kui rolli ei õnnestu hästi ja konkreetselt paika panna, siis võiks proovida üksust ümber teha. Kui tundub, et mingi lõik ei omagi erilist rolli (s.t on teesi kehtestamise suhtes täiesti kõrvaline), siis võib kaaluda selle väljajätmist. Muidugi on võimalik ka see, et lõigu potentsiaal pole lihtsalt välja arendatud. Siis tasuks seda teha ja seejärel kontrollida, kas olukord paranes (s.t kas uus versioon toetab teesi ja seostub selgelt argumendiga).

LIHTSA STRUKTUURI NÄIDE

Aloysius P Martinichi esmased soovitusused oma lühitekstile lihtsa struktuuri loomiseks on järgmised:

1. Esita tõestamisele tulev väide.
2. Esita argument selle väite kasuks.
3. Näita, et argumendi järeldused tulenevad eeldustest.
4. Näita, et eeldused on tõesed.
5. Esita kokkuvõtte sellest, mida tõestasid.

Sellise struktuuri peaks aama esile tuua i gast a rgumentatiivsest f ilosoofilisest e sseest, a ga loomulikult määrab konkreetse ülesehituse i kkagi täpsem teema ja autori agenda. Üldjuhul on tekstis üksusi eelnimetatutest rohkem ning siis saab ka rolle täpsemalt sõnastada.

Näiteks **eelduste korralik põhjendamine** mahub väga harva ühte lõiku, seda eesmärki täitvad lõigud või vada ka anda ga n äiteks pe alkirju „ 1. e elduse pr obleemitus“, „ kokkuvõte senisest diskussioonist 2. e elduse koht a“, „ argument 2. e elduse k asuks“, „ argumenti s elgitav n äide“, „näite laiendus“, „argumendi täpsustamine“ jne.

Hea ol eks Martinichi pool t vä lja pa kutud s truktuurile l isanduvalt ka läbi mõ elda, mil lised o n **teesi vastu rääkivad argumendid** ja nendega kuidagi suhestuda (näidata, et need ei töötagi tema teesi vastu; lükata ümber; arendada oma teesi edasi sellise vastuargumendi vältimiseks).

Üksuste **järjekord** võib lo omulikult v arieeruda s õltuvalt s isust. N äiteks k uigi e namasti on loogiline vastuargumentideni jõuda pärast enda argumendi põhjalikku käsitlemist, siis vahel on vaja vastanduvaid seisukohti tutvustada ja kahtluse alla seada juba alguses. Üldreeglina soovitab Martinich aga nii enda teesi kui selle kasuks rääkivat **põhiargumenti tutvustada teksti alguses**, et lugejal oleks lihtsam edasist jälgida ja järgnevate tekstiosade asjassepuutuvust hinnata.

Struktureerimine on lo ominguline ü lesanne, s õltudes ü helt poolt s isust ja te isalt autori s tiilist. Eriti j ust e ssee puhul on ül esehituse puut uv loominguline va badus s uurem, s amas kui m õne teise formaadi puhul kirjutatakse autorile rohkemat ette. Ent igal juhul peaks argumentatiivsest tekstist **olema võimalik esile tuua ülaltoodud lihtne struktuur** (see, et on võimalik esile tuua, ei tähenda, et teksti ka just sel kujul peab esitama). Kui sellega on raskusi, siis on see halb märk teksti argumentatiivsuse kohta. Tihti ilmneb tudengite töödest näiteks järgmine struktuur:

- Tõestamisele tulev väide.
- I argument selle väite kasuks.
- II argument selle väite kasuks.
- III argument selle väite kasuks.
- Kokkuvõtte argumentidest väite kasuks.

Tegemist on ig ati s elge ü lesehitusega, mis v õib s iiski v iidata a rutluse p ealiskaudsusele – võimalusele, e t ü h egi argumendiga pol e t egeletud s üvitsi filosoofilisel ta semel (puudub e raldi eelduste-analüüs, järelduslike seoste uurimine jne). Vahel on argumendid lihtsalt üles loetletud: konstateeritud on argumendi ol emasolu ja autori pool ehoid s ellele, kuid e i põhjendamise ega vastuväidetega pole küllaldaselt tegeletud. Oluline on minna argumendiga sügavuti, näidata mitte lihtsalt seda, et see on olemas, vaid miks see peab kehtima (ja miks vastuväited veenvad pole).

Autor peaks alati suutma oma teksti järgneval kombel iseloomustada: siin teen ma seda, tolle osa eesmärk on s ee j ne. S uutlikkus r olle e sile t uua nä itab, et t eksti ül esehitus on l äbimõeldud. Sealjuures on suur abi ka tuummõtetest. Tuues oma teksti osade ja alaosade tuummõtted sarnase skeemina esile, on lihtsam nendega nõ m ängida – järjestustega katsetada ja analüüsida, miks on mõttekas min gi s isuosa e sitada ju st s elles k ohas. Õ ige j ä rjestuse d ikteerib aga ik kagi te ksti keskmes olev põhitees ning selle silmas pidamisele aitab kaasa just rollidele mõtlemine: millist panust omab selle üksuse sisu (väljendatuna tuummõtte poolt) põhiteesi suhtes?

TEKSTI ALUSTAMINE JA LÕPETAMINE

Teksti algus ja lõpp annavad sellele raami, mis mõjutab oluliselt lugeja hinnangut ja arusaamist.

SISSEJUHATUSE KIRJUTAMINE

Hea sissejuhatuse võimuses on:

- kujundada esmamulje autorist;
- tekitada huvi, kasvatada motivatsiooni lugemiseks;
- aidata teemasse sisse;
- anda juhtnöörid kirjutises orienteerumiseks.

Sissejuhatuse võiks sisaldada nii probleempüstitust koos kontekstiga kui ka enda põhi teesi koos argumentatsiooni käigu visandamisega. Sissejuhatuse peamiseks eesmärgel on selge ja lihtne, kuid võimalikult triviaalsuse ning aitamiseks teemasse sisse eeldata. Sissejuhatuse võiks olla nii lühike kui võimalik, sisaldades samal ajal kõike vajalikku.

ESMAMULJE

Sissejuhatuse kujundab esmamulje, mis võib olla makorda määrata, millise suhtumisega teksti loetakse ja kas üldse edasi loetaksegi. Juba esimene lõik jätab autorist ja tema pädevusest mulje ja mõjutab lugejat isegi siis, kui see tal endal teadvustamata jääb. Näiteks ebakindlat või hämmavat väljendust tasub vältida, sest muud võivad nii mõnelgi lugejal tekkida kõhklus, kas autoril on sel teemal ikka midagi huvitavat öelda.

See, kas ja kuidas selgitatakse sissejuhatuses teksti probleempüstitust, kujundab lugeja muljet, mil määral autor orienteerub teemas lihtselt ja on enda jaoks läbimõtestanud, millega küsimusega tegeleda. Kui aga lugeja ei saa sissejuhatusest teada, miks ja mida autor täpselt teha plaanib, võib lugejal jääda mulje, et autor kas ei tea veel ise ka, mida ta tegema hakkab või ei pea vajalikuks lugejaga arvestada ja enda teadmist jagada.

HUVI TEKITAMINE

Kontekst ja probleempüstitus. Triviaalsuste ja ruumitähtsuse kirjutatud vahel jätmise eesmärgel, et maksimaalne lühidus ja konkreetne oleks olemas märk. Kui piirduks vaid enda plaanis edastamisega, siis võib jääda ka vajalik kontekst. Lugeja, kes pole sellest konkreetsest teemast eelnevalt huvitatud, ei saa aimu, millega essee tegemist on ja mille poolest võiks see huvitav olla.

Näitega alustamine. Huvitav fakt või seos toob teksti lugejale lähemale ja tekitab tahtmist edasi lugeda. Mida selgemalt on kavasutav näide teemaga seostatud, seda parem. Vältima peaks kiusatust pajatada toredaid lugusid, mis artikli fookusest kõrvale kalduvad.

Teksti eesimesele lausele soovitatakse pöörata erilist tähelepanu, jälgides, et see ei oleks igav, liialt keerukas, segane jne. Ideaalne aluslause on konkreetne ja asjakohane, aga samas huviäratav. Kui selleks tähelepanutõmbajaks on mõni intrigeeriv näide, provokatiivne küsimus või muu, tuleb see selgelt seostada enda probleemipüstitusega.

Isikliku tausta sissetoomine. Vahel kiputakse huvi tekitamisel või oma kavatsuste selgitamisel liialt mina-keskseks muutuma. Isiklikku laadi taustast tasub akadeemilises tekstis hoiduda – enda huvid, tunded ja mured ei puutu enamasti filosoofilises plaanis asjasse. Enamasti ei ole vaja kirjeldada, kuidas mingi mõteteni jõuti ja milliseid tundeid see tekitab. See on kõrvaline informatsioon, mis akadeemilises formaadis mõjub võõrkehana ja vähendab usaldusväarsust. Filosoofiliselt huvitavate mõteteni jõudmine ongi pekk protsess, mis võib lugeja eest enamasti varjatuks jääda.

Triviaalsuste vältimine. Ükslevinud viga sissejuhatuse kirjutamisel on alustamine üldiste iseenesestmõistetavustega, mis kellelegi üllatuseks ei tule või huvi ei paku. On lausa arvatud, et esimese hooga kirjutatud aluslõigu (või paragrafi) võiks esseedest alati ära kustutada. See on leebmuidugi igast konkreetsest juhust, kuidi igal juhul peaks autor olema valvas ja kriitiline, vältimaks liigset üldsõnalisust ja teemast kõrvalekaldumist. Kui tundub, et peale üldiste ja triviaalsete väidete „väljaviskamist“ ei jäägi suurt midagi öelda, tuleb analüüsida, mida antud tekstiga lugejale edastada tahetakse ja kuidas lugejat selle mõtte mõistmisel aidata saaks.

TEEMASSE SISSE AITAMINE

See, kui kiiresti on võimalik asja juurde asuda, sõltub nii teema spetsiifilisusest kui adreessadist. Kui teema on keerukas ja lugejaskond pole kontekstiga eriti hästi kursis, siis on põhjust alustada natuke aeglasemalt ja aidata lugejal sisse elada.

Laiema konteksti paikkumisel peab loomulikult arvestama kogeteksti pikkusega. Üldine rusikareegel on, et sissejuhatus või kokkumoodustada umbes 1/6 koguteksti pikkusest. Sageli (olenevalt teksti pikkusest ja – taaskord – teemast) piisab teemasse sisse aitamiseks ühest lõigust või vahel isegi mõnest lausest.

JUHTNÕÖRID LUGEJALE

Kindlasti peab autor sissejuhatuses lisaks probleemi püstitamisele **esitama oma põhiteesi** – see on põhireegel. Lisaks võiks avada ka seda, kuidas antud teesi kaitsta kavatakse. Kas siis, kui tekst pole selgelt argumentatiivne (tees ja selle kaitsmine), tuleb sissejuhatuses anda ülevaade sellest, mis toimuma hakkab. Lugeja peab saama infot, mille põhjal otsustada, kas see tekst on tema jaoks või mitte. Kui teiste kirjutamise liikide puhul võib selles osas väidelda, siis filosoofilises kirjutamises võiks tõepoolest võimalikult kõhku ja selgelt välja öelda selle, mida teha plaanitakse ja kuidas.

Aloysius P. Martinich soovib **sissejuhatus kirjutada kõige lõpus**. Alles siis on võimalik piisav ülevaade sellest, millises suhtes on omavahel töö osad ja millised on rõhuasetused. Kui tekst on valmis, saab lugejale anda tõhusamaid näpunäiteid selle lugemiseks. Kui ka kirjutamist on harjumuspäraselt alustatud sissejuhatuses, peaks sel juhul selle kindlasti lõpus väga kriitiliselt üle vaatama ja soovitavalt uute teadmiste ja valmisteksti baasilt ümber kirjutama. Peamine on, et sissejuhatus tõepoolest aitaks lugejat.

SISSEJUHATUSE ANALÜÜSIMINE

Nii sissejuhatus kirjutades kui pärast kriitilise pilguga üle vaadates on kasulik jälgida, et see juhataks sisse nii teemasse ja küsimuseasetusse kui otseselt enda käsitluse (tees ja juhtnöörid).

Sissejuhatus rollid. Sissejuhatus läbi lugeses või käsitleda endalt objektiivselt küsida, milliseid rolle see täpsemalt täidab ja milliseid võiks täita. Abiks on küsimused:

- kas see tekitab soovi edasi lugeda?
- kas see aitab lugejal teemaga suhestuda?
- kas see selgitab kavatsusi ja edasise tekstiarenduse loogikat?
- kas sealt saaks midagi maha tõmmata, ilma et edasine tekstiarendus kannataks?
- kas oleks vaja midagi juurde lisada, et anda paremat aimu töö lähenemisenurgast või struktuurist?

KOKKUVÖTTE KIRJUTAMINE

Teksti lõpetamine on üldjuhul alustamisest lihtsam ja tuleb paremini välja, sest eelnev tekst annab piisavalt ainet, mida lõpus kokku võtta. Ent kahtlemata peaks ka kokkuvõttele kui töö olulisele osale eraldi tähelepanu pöörama.

Esmamulje. Paradoksaalsel kombel on ka kokkuvõtte tihti esmamulje kujundaja – kui keegi üritab otsustada, kas antud kirjutist alustada lugeja või mitte, siis vaadatakse kõigepealt ikkagi sissejuhatus ja lõppsõna (kusjuures viimast kohati isegi enne, sest seal on suurem tõenäosus saada töö sisust ülevaadet).

Lõppmulje. Kokkuvõtte võimaldab teksti üleni läbi lugenud inimesele head koondmuljet jätta: see on viimane võimalus lugejale oma töö tulemust esitada. Kokkuvõtte võimuses on kindlustada lugejapoolne rõõm selle üle, et ta teksti lugemiseks aega ja vaeva kulutas.

Näpunäited lõppsõnaks:

- selgus ja konkreetsus
- iga väite põhjendatus
- eelneva süntees, kogu teksti tuum uues lühidas ja löövas vormis
- ei uutele argumentidele
- tulemus laiemas konteksti
- teksti “ära raamimine”

PÕHINEMINE EELNEVALT KIRJUTATUL

Üks tähtsamaid elemente, mida kokkuvõtet kirjutades mees peab silmas pidama on see, et kokkuvõttes **ei tohi esitada uusi andmeid või** argumente. Kindlasti ei ole kokkuvõtte koht, kus ära mainida ka need toredad mõtted, mis sisuarendusse hästi ei sobinud. Kokkuvõtte peab otseselt välja kasvama töös esitatud seisukohtadest (ja ainult neist), nii et iga esitatud väide oleks põhjendatud. Liigne emotsionaalsus või võimendatud väited pole kohased.

Kokkuvõttes võib siiski **oma tulemuse asetada laiemasse konteksti**, näiteks viidata võimalikele edasiarendustele, teravdada tähelepanu mingi järelduse suhtes, tuua esile laiemaid implikatsioone jne. Martin Ehala toob esile, et ühest küljest võimaldab see lugejal mõtet edasi arendada, kuid teisalt ei ole soovitatav sellega liialdada. Kui sisse tuuakse mitu uut mõttesuunda või sedalaadi laiendus lõpetab teksti, siis tekitab see segadust ja jätab eelneva arutluse justkui õhku rippuma.

RAAMISTIK

Kuna sissejuhatus annab ülevaate sellest, mis juhtuma hakkab, ja lõppsõna võtab sisu kokku, siis on loomulik, et need peavad kokku sobima. Tekst moodustab terviku, kui sissejuhatus ja lõppsõna omavahel kokku kõlavad ja sisu ära raamivad. Kokkuvõtte kirjutamisel on seega üheks võimaluseks pööruda tagasi sissejuhatuses uurides ja vastata sellele küsimustele. Sissejuhatus ja lõppsõna ühtsuse silmas pidamine aitab teksti paremini läbi töötada ja jälgida, et tekst ei kulgeks sissejuhatuses püstitatud kogemata hoopis eemale.

LÕPPSÕNA ANALÜÜSIMINE

Lõppsõna puhul on peamine, et see vastaks teksti sisule ja võtaks selgelt ja arusaadavalt kokku eelnevalt esitatud arutluskäigu. Kokkuvõtet analüüsid tasubki kõigepealt uurida, kas see toob selgelt ja arusaadavalt lugejani olulisima: põhiargumendi oma teesi kasuks.

Teiseks tasub kontrollida, kas kõik lõppsõnas tehtud väited on eelneva teemaarenduse käigus põhjenduse saanud. Ka oma tulemuse asetamisel laiemasse konteksti peab vältima lahmivat stiili.

Lõppsõna analüüsimisel soovitatakse silmas pidada, et selles ei esineks:

- ülekasutatud fraase;
- teesi esmakordset sõnastamist kokkuvõttes;
- uue idee või alateema sissetoomist, lisaväiteid;
- teesi ümberütlemist ilma midagi lisamata;
- sentimentaalsete, emotsionaalsete pöördumiste tegemist;
- tõendusmaterjali, mis oleks pidanud olema varem esitatud.

DEFINEERIMINE JA MÕISTED

Tekstis kasutatud mõistete definitsioonide tähelepanu pööramine on abiks nii teiste autorite poolt kirjutatud analüüsimisel kui ka enda kirjatöodes ähmasuse ja mõtlemisevigade vältimisel. Alles siis, kui autoril endal on kasutatavate definitsioonide osas selgus käes, saab adekvaatselt otsustada, kas ja kuivõrd vajab ka töö sihtgrupp vastavat selgitustööd.

Defineerima peab siis, kui on karta segadust või lahkarmumusi. Aloysius P. Martinich toob esile, et defineerimine on kindlasti vajalik, kui kasutatakse terminit, mille teadmisteisaa *kõikidelt* lugejatelt eeldada, või kui kasutatakse tavalist sõna ebaharilikus tähenduses.

Töös definitsioonide kallal on võimalik välja tuua sellised etapid:

1. Enda jaoks võib **defineerida kõik mõisted, mille puhul see kiusatus tekib**. Oluline on teha seda sellise täpsusastmega, et asi muutub enese jaoks tõesti selgemaks.
2. Pärast koguteksti valmimist tuleb **kriitiliselt uurida, millised definitsioonid lugeja jaoks vajalikud on**. Millised mõisted määravad argumendi kehtivuse ja veenvuse? Kas põhiteesis sisalduvad mõisted on kõike ja idluspoolte jaoks sama tähendusega? Milliste mõistete defineerimise juures võiks tekkida lahkarmumusi? Millised mõisted on iseenesestmõistetavad ja argumendi suhtes kõrvalised?
3. Kui argumendi jaoks otsustavad mõisted on leitud, võiks püüda **leida tekstis üles see koht, kus lugeja tunneb vastavast definitsioonist puudust** – konkreetne koht, kus tal oleks seda sisust arusaamise jaoks vaja. Definitsioonide mõistmiseks ja hindamiseks on lugejal vaja teada, mida nende definitsioonide abil teha plaanite ja kuidas neid kasutate. Seetõttu ei pruugi sissejuhatus, kus lugejal pole veel piisavalt konteksti, olla definitsioonide andmiseks parim koht.

Definitsioonid võiksid olla võimalikult neutraalsed, sest see vähendab segadust ja muudab teiste autortitega diskuteerimise lihtsamaks. Sageli on definitsioon siiski mõjutatud oma lähtekohast ja kavatsustest. Kui defineerides tehakse ühtlasi defineeritava kohta väiteid, millega teised autorid ei pruugi nõustuda, siis on eks selguse huvides hea ka see välja tuua ja neid väiteid eraldi põhjendada.

DEFINEERIMISEGA SEOTUD LEVINUD MÕTTEVEAD

Levinud vead defineerimisel:

- ebatäpsus, mitmetimõistetavus
- liigne detailirohkus, kõrvalekalduvus
- definitsiooni varjatuks jätmine
- ringdefinitsioonid
- samasuse reegli rikkumine
- omakasupüüdlilik defineerimine

EBATÄPSUS, EBAMÄÄRASUS

Enamasti põhjustab ebamäärasust **segane väljendusviis**. Näiteks võib probleeme põhjustada ilukõnelisus, mille seesinevade uurelised väljendid ei selgita mõiste täpset tähendust (ning mõjuvad lisaks pretensioonikalt).

Mõiste definitsiooni ei tohi kuhjata kokku kõike seda, mis vähegi nähtusega seoses pähe tuleb. Kui esmasele intuitsioonide kirjapanekule ei järgne süstematiseerimist, siis on tulemuseks segane ja **liigsete detailidega koormatud** määratlus.

RINGDEFINITSIOONID

Kui definitsioon toetub lõppkokkuvõttes defineeritavale mõistele endale ehk siis mõiste definitsioonis sisalduv esama mõiste, siis nimetatakse seda ringdefinitsiooniks. Selleks, et definitsioon avaks mõiste sisu, peavad defineeritav ja defineeriv olema antud i seseisvate mõistetena.

Ringdefinitsioonideni võivad keegi viia **eitavate definitsioonide** kasutamine. Eitav definitsioon on definitsioon, mis piiritleb mõistet selle kaudu, mida see *ei ole* (näiteks: „*Inimene on rõõmus, kui ta pole kurb ega vihane*“). Ainult eitavate tunnuste esile toomine ei ava enamasti mõiste sisu piisava täpsusega.

JÄRJEKINDLUSSETUS, TÄHENDUSE MUUTUMINE

Mõistetega ümberkäimisel kehtib samasuse reegel - mõiste tähendus peab arutluse käigus jääma samaks. Selle reegli rikkumine annab tulemuseks loogiliselt vigased arutluskäigud.

Kui mõiste tähendus ei ole definitsiooniga täpselt paika pandud, siis võimaldab see autoril sõnastusega lõdvalt ümberkäia ja ära kasutada erinevate tähenduse-versioonide hüvesid. Esmapärgul näib siis juhtuvat ühest ja samast asjast, millele mõiste juhtkui otsustab, kuid tähelepanelik lugeja märkab, et tegemist pole korrektselt arutluskäiguga, kuna sama sõna viitab erinevates erinevaid asju. Selle vevältimine eeldab definitsiooni täpset ja selget sõnastust.

HINNANGULISUS, KALLUTATUS

Defineerimine on hinnanguline ja omakasupüüdlik, kui definitsiooni kaudu postuleeritakse seisukoht ja see läbi paanakse juube nne arutlust paika va idlusaluse küsimuse vastus. Kui definitsioonis eeldatakse alamisiisama väidet, mida selle abil tõestatakse, siis on tegemist loogilise ringiga. Defineerimine nõuabki tihisti sisuliste otsuste tegemist ja teatud seisukoha võtmist, kuid need otsused peavad olema eksplitsiitselt põhjendatud.

Hea definitsioon on:

- **selge ja täpne:** ei sisalda segaseid väljendeid ega ilukõnelisi elemente,
- **jaatav:** nimetab tunnuseid, mis on omased antud mõistele,
- **vaid iseseisvaid mõisteid sisaldav:** definitsioon ei tohi sõltuda defineeritavast mõistest.
- **adekvaatne:** hõlmab täpselt mõiste mahu (vt järgmist alapeatükki).

MÕISTETEVAAHELISED SUHTED

Mõistetevaheliste suhete selgitamine võimaldab samuti läbi mõelda mõistete tähenduse ja kasutuse. See on tihed defineerimisest lihtsam, kuid ometi kasulik. Tegemist on kahe teineteist täiendava abivahendiga: esile toodud seosed või võimalikud erinevused defineerimisel ja olemasolevad definitsioonid võimaldavad paremini teadvustada mõistetevahelisi suhteid.

Mõistete omavahelisi suhteid selgitatakse nende sisu ja mahu võrdlemise läbi. Igal mõistel on sisu ja maht. **Mõiste sisu** moodustavad need *tunnused*, mida mõiste väljendab. **Mõiste mahu** moodustavad *objektid*, millel on need tunnused.

Mahuvaheliste seoste järgi saavad kaks mõistet olla:

1) Ühisosaga mõisted

- Võrdtähenduslikud ehk identsed mõisted on mõisted, mille maht langeb kokku (ruut, võrdkülgne ristkülik).
- Alluvmõisted on sellised mõisted, millest üks kuulub teise alla (imetaja, ninasarvik).
- Ristuvad mõisted sisaldavad üheaegselt nii ühiseid kui välistavaid elemente (õpilane, sportlane).

2) Ühisosata mõisted

- Kaasalluvad mõisted välistavad üksteist, kuid kuuluvad samal ajal täielikumalt mingi üldisema mõiste alla (porgand, kaalikas).
- Vastupidistest mõistetest üks sisaldab tunnuseid, mida teine ei tab, asendades need ühtlasi teiste välistavate tunnustega (must, valge).
- Vasturääkivatest mõistetest üks sisaldab tunnuseid, mida teine ei tab, asendamata neid mingite teiste tunnustega (must, mittemust).

ERISTAMINE JA KATEGORISEERIMINE

Mõistete selgitamiseks võib kasutada ka eristamist, mille alusel saab objektid jagada kategooriatesse. Aloysius P. Martinich rõhutab, et kategoriseerimine peaks olema

- **ammendav**: kõik üldkategooria alla kuuluv saab alakategooriatega hõlmatud;
- **välistav**: üks ja sama objekt ei tohi kuuluda korraga rohkem kui ühte alamkategooriasse.

Näiteks jagades taimed mürktaimedeks ja kaitsealusteks taimedeks, võivad need kategooriad osaliselt kattuda. Samuti leidub taimi, mis ei kuulu kumbagi nimetatud kategooriasse ning jääb segaseks, millisel erinevusel see kategoriseerimine põhineb.

Eristuse aluseks peab olema **selge printsiip**. Eristuse sissetoomisel on põhiline tuua selgelt esile eristuse aluseks olev printsiip. Samuti on hea tuua näiteid, sest muidu võib segaseks jääda, kuidas see printsiip rakendub.

MÕISTE ANALÜÜS

Üks või malus mõiste defineerimiseks on püüda anda selle piisavuse ja tarvilikkuse tingimused (nimetatakse ka mõiste analüüsiks). Inimeseks olemise tarvilik tingimus on olla organism, aga see ei ole ilmselgelt piisav, et õigustada antud mõiste kasutamist inimese mõistena. Piisavad tingimused garanteerivad mõiste sobilikkuse.

Tarvilikkus: “Kui on X, siis kehtib 1) 2) 3).”

Piisavus: “Kui kehtib 1) 2) 3), siis on X.”

Tarvilikkus ja piisavus: “X siis ja ainult siis, kui 1), 2), 3)”

Klassikaline näide piisavatest ja tarvilikest tingimustest on järgnev:

Isik S teab, et p siis ja ainult siis kui

- 1) *p on tõene;*
- 2) *S usub, et p;*
- 3) *S on õigustatud uskuma, et p.*

Martinich leiab, et võrreldes kompaktsema de finitsiooniga „*Teadmine on õigustatud tõene uskumus*“ on siin komponendid selgemalt ja rjeljeefsemalt esile toodud. Nii on nende komponentidele ka lihtsam vaastu vaielda, näiteks väita, et uskumine ja teadmine on erinevad seisundid või rünnata kolmandat tingimust ja küsida, mida tähendab õigustatuse mõiste.

LOOGIKA JA ARGUMENT

Loogilised muudatused on igasuguse argumenteerimise tagaja ja seega on loogika olemuslikult filosoofilise kirjutamise praktiliste küsimustega seotud.

Loogikast on kasu näiteks:

- argumenti struktuuri läbimõtlemiseks, teksti struktureerimiseks
- argumenti loogilise kehtivuse kontrollimiseks ehk pa rajas tugevusega järelduse tegemiseks
- varjatud eelduste leidmiseks, läbi mõtlemiseks ja esile toomiseks
- liiga tugevate ja kallutatud eelduste leidmiseks ja põhjendamiseks
- väljendite „järelikult”, „eelneva põhjal”, „see tõestab”, „seega”, „loogiliselt järeldades” jne põhjendamatu kasutamise vältimiseks ning põhjendatud kasutuse toetamiseks
- erinevate väidete või tekstijuppide adekvaatseks seostamiseks

ARGUMENDI KORREKTSUS JA KEHTIVUS

Argument on väidete seostatud tervik, kus üks väide (järeldus) tuleneb teistest väidetest (eeldused). Selleks, et oma põhjendusi täpsemalt mõista, piisava süvenemisega käsitleda ning selles vigu ja ebatäpsusi tuvastada, on kasulik esile tuua oma argumenti struktuur kujul eeldus-eeldus-järeldus. Näiteks:

E1: Süütu olendi piinamine on moraalselt väär.

E2: Koduloomad on süütu olendid.

E3: Koduloomade kasvatamine suurfarmides tähendab nende piinamist.

J: Koduloomade kasvatamine suurfarmides on moraalselt väär.

Argument on **loogiliselt kehtiv ehk korrektne**, kui eeldustest tõepoolest tuleneb järeldus. **Eelduste tõesus** on eraldi küsimus ja just see on filosoofilistes diskussioonides enamasti vaidluse all. Eeltoodud argumenti juures võib vaidlustada näiteks kolmanda eelduse, sest selline seos ei ole ilmselt paratamatu (ja oleneb ka piinamise definitsioonist). Korraliku kehtiva argumenti jaoks on vaja nii loogiliselt korrektset järeldusseost kui põhjendatud eeldusi. Erituslik veenvus on juba kirjakuusti küsimus.

TÕDE SÄILITAV JÄRELDAMINE: DEDUKTIIVNE ARGUMENTATSIOON

Kui üksikjuhtumitest teha üldine järeldus, siis on tegemist induktiivse argumentatsiooniga. Kuna sellisel juhul ei ole tagatud järelduse tõesus vaid üksnes tõenäosus, siis ei loeta induktiivseid argumente filosoofias rahuldavateks. Samas aga kasutatakse neid igapäevaselt väga palju, tuletades senistest kogemustest üldisi seaduspärasusi.

Lisaks e mpiirilistele f aktidele to etumisele k asutatakse filosoofias k a ü ldprintsipe, mis te eb võimalikuks de duktiivse j äreldamise. D eduktsioon t agab j ärelduse t õesuse, kui e eldused on t õesed.

Aloysius P. Martinich toob esile järgnevad deduktiivse argumentatsiooni põhiliigid:

Modus ponens (jaatamisviis):

E1: Kui p, siis q *Kui vihma kallab, siis võib trepp olla libe.*
E2: p *Praegu kallab vihma.*
J: q *Praegu võib trepp olla libe.*

Modus tollens

E1: Kui p, siis q *Kui on suvi, siis lilled õitsevad.*
E2: Mitte q *Praegu lilled ei õitse.*
J: Mitte p *Praegu ei ole suvi.*

Disjunktivne süllogism

E1: kas p või q *Iga inimene on kas mees või naine.*
E2: mitte-p *See inimene ei ole mees.*
J: q *See inimene on naine.*

Hüpoteetiline süllogism

E1: Kui p, siis q *Kui sa oled sarkastiline, siis mul läheb tuju pahaks.*
E2: Kui q, siis r *Kui mul läheb tuju pahaks, siis ma porisen.*
J: Kui p, siis r *Kui sa oled sarkastiline, siis ma porisen.*

Loogiliselt korrektsete järelduste tegemist saab harjutada loogika õpikute või kursuste abil. Abi ja selgitusi võib otsida näiteks Indrek Meose [loogikaõpikust](#).

TÖÖ EELDUSTEGA: korrastamine, täpne sõnastus

Oma mõtete või etteantud teksti alusel argumenti struktuuri koostades soovitab Lewis Vaughn kõigepealt t uua esile j ärelduse – selleks on e nda t eksti põhi tees. J ärgmise s ammuna on v aja kirjutada s elle e tte v älja n eed v äited, mille st s aab s elle j ärelduse o tseselt tu letada. K orrektse argumentini saab jõuda nende väidete korrastamise läbi. Näiteks on enamasti võimalik eristada põhiargumenti ot seseid e eldusi j a ne nde põh j endusi, m is on a ntud j uhul ka udsemateks eeldusteks. Selline süstematiseerimine annab olukorrast ülevaatlukuma pildi.

Sageli aitab argumenti struktuuri esiletoomine korrigeerida-täpsustada eeldusi, süstematiseerida ja t õtada a rgument ü mber, n ii e t j äreldus t õ esti tu leneks e eldustest ja s ee o leks s elge ig ale lugejale. Ü hest k üljest v õimaldab s elline t õ õ kontrollida ja ta gada lo ogilise j äreldusseose olemasolu, teisalt tegeleda ka eelduste kehtivusega. Argumenti struktuuri esile toomine tähendab ühtlasi analüüsimist, mis on enda tekstis (või mõtetes) kõige olulisem ja kuidas seda lühidalt ja selgelt sõnastada.

Sõnastus peab olema täpne ja kaalutletud, et soovitud järeldus tuleneks otseselt eeldustest. Kui näiteks eeldusena on toodud "*Elu on väärtus, mida hoida*", siis ei saa ainult selle põhjal järeldada "*Seega pole kellelgi õigus hävitada elusolendit*". K ehvasti f ormuleeritud e eldus jä äb s ellise järelduse j aoks l iiga nõr gaks: ka s pi isab s ellest, e t e lu on vä ärtus või on va ja, e t s ee ol eks olulisim v äärtus (või vähemalt min gitest te istest a sjassepuutuvatest väärtustest – näiteks valikuvabadusest – olulisem)? Samuti tekib sellise sõnastuse puhul kahtlus, kas autor ikka soovib kaitsta s ellise t ugevusastmega j äreldust. K una a rgumendi kont ekstiks on a bordi küs imus, s iis peetakse ilmselt silmas konkreetsemalt inimelu (ja mitte näiteks sääse mahalöömist). Hoolimatu sõnastus annab sageli tulemuseks liiga nõrgad või tugevad väited, ning ühes sellega kas kehtetu või mitte-veenva argumendi.

VÄIDETE TUĞEVUS

Filosoofilise täpsuse ja korrekse järeldamise jaoks on va ja hoolega jälgida, millise tugevusega väide on kohane. Näiteks on suur vahe, kas kirjutada, et "*c teeb võimatuks teooria Z kehtimise*", "*c ei ole kooskõlas teooriaga Z*" või "*veel ei ole leitud viisi, kuidas c võiks leida seletuse teooria Z raames*". Algajamad kirjutajad kipuvad sageli väljenduma liiga bravuurikalt ja tegema tarbetult tugevaid väiteid. Tugevamat väidet on raskem tõestada.

Aloysius P. Martinich defineerib väite tugevust sisaldumisvahekorra kaudu:

- Väide p on tugevam kui väide q siis ja ainult siis kui q sisaldub p-s, aga p ei sisaldu q-s
- Väide p on nõrgem kui väide q siis ja ainult siis, kui q ei sisaldu p-s, aga p sisaldub q-s.

Väidete t ugevusele an takse h innanguid k a eraldivõetuna s .t m itte o tseselt t eiste v äidetega võrdluses. Sel juhul on tegemist subjektiivse hinnanguga tõestuse keerukuse kohta. Näiteks väide „*Kõik grupi X liikmed täidavad paratamatult kõiki vahvaks kaaslaseks olemise tingimusi*“ tundub väga tugev, sest jutt käib paratamatusest (filosoofias viitab see loogilisele paratamatusele). Väite tõestamiseks p eaks n äitama, et v astupidine e i s aa ol la või malik i segi ühe ski kuj uteldavas maailmas. Kui sellest väitest eemaldada sõna 'paratamatu', on see tunduvalt nõrgem ja lihtsamini tõestatav (neid kaht väidet saab omavahel objektiivselt võrrelda, sest üks sisaldub teises).

Algajamad kirjutajad kipuvad sageli väljenduma liiga bravuurikalt ja tegema tarbetult tugevaid väiteid. Näiteks või b j uhtuda, e t a bordi ül e arutledes ki rjutatakse, e t „*Naisel on seos lapsega paratamatult suurem, sest naine kannab ära raseduse ja peab sünnitama*“, kui gi sellest põhjendusest tuleneb otseselt vaid suurem füüsiline seotus lapsega (ja loogiliselt paratamatu pole isegi see, sest kujuteldav on ka loote arenemine/arendamine tehiskeskkonnas).

Deduktiivse järeldamise juures põhjustab tihti probleeme eelduste läbimõtlemlatus:

1. **eeldused on liiga tugevad** ehk eeldused ei ole vastuvõetavad ega piisavalt põhjendatud.
2. **eeldused on liiga nõrgad** ehk järeldus ei tulene eeldustest (järeldus liiga tugev)
3. **eeldused on varjatuks jäetud** (tihti seejuures ka tugevad/kallutatud)

LIIGA TUGEVAID EELDUSED

Tugevatest eeldustest saab teha tugevaid järeldusi, kuid sellest on vähe ka su, kui eeldustega keegi teine ei nõustu. Tugevate eelduste kasutamisel on oluline panna rõhku nende eelduste põhjendamisele. Eelduste tugevust aitab teha panna nõustavastase rolli sisseelamine ja sellelt positsioonilt uurimine, kas enese eeldused võiksid sel juhul tunduda vastuvõetavad.

Eelduste tugevus peab olema koos kõlas järelduste tugevusega. Martinich soovib ka sutada võimalikult nõrku eeldusi, jalgides samas, et järeldusesse jääks kehtima. Nõrgem eeldus on suurema tõenäosusega lugejale vastuvõetav ja nii ei teki ajatut segadust. Näiteks soovides tõestada, et grupi X liikmed saavad olla head lapsevanemad, ei ole vaja kehtestada väidet „*Kõik grupi X liikmed täidavad kõiki heaks lapsevanemaks olemise tingimusi*“, vaid piisab nõrgemast eeldusest „*Osad grupi X liikmed täidavad kõiki heaks lapsevanemaks olemise tingimusi*“. Võib juhtuda ka seda, et eelduste esile toomise ja korrastamise tulemusena selgub, et osad eeldused on täiesti üleliigsed.

LIIGA NÕRGAD EELDUSED

Nõrgemapoolsete eeldustega võib kaasneda üks järgmistest probleemidest:

- **sisulise huvitavuse puudujääk:** järeldus on liiga nõrk;
- **loogilise kehtivuse puudujääk:** järeldus on eeldusi arvestades liiga tugev.

Sisuline huvitavus õltub väga teemast ja kontekstist, kuid siin võib abiks olla ka alumine, kas keegi leiab vastupidist või kahtleb autori poolt väidetust. Loogilise kehtivuse puudujääk tähendab lihtsalt, et sellisel kujul esitatud eeldustest ei tulene antud järeldus. Sageli tehakse vigaliigse üldistamisega, näiteks tuletades konkreetsetest näidetest üldprintsipi kehtivust.

Vahel on ka sulik oma argumenti uurida ka selle pilguga, kas esiletoodud eeldustega arvestades on siiski võimalik jõuda mingi hoopis teise järelduseni. Kui on, siis järelikult olemasolevatest eeldustest ei piisa sellise tugevusega järelduse tegemiseks.

VARJATUD EELDUSED

Varjatud eeldused võivad olla erineva tugevuse ja tähtsusega. Argumendi struktuuriga töötades on oluline enese jaoks esile tuua kõik vajalikud eeldused, et saaks teha teadliku otsuse, milliste eeldustega tuleb tekstis esmajärjekorras tegeleda.

Varjatud eelduste märkamine on harjumuse ja harjutamise küsimus. Vaatame näitena järgnevat teksti:

„Teisalt peaks kool püüdma olla parem kui ühiskond üldiselt. Muidu tuleks pedagoogidel leppida koolis oleva valetamise, petturluse, alkoholismi, narkomaania, prostitutsiooni ja muude ühiskondlike pahedega.“

Selles argumentis on kaks varjatud eeldust:

- *Ühiskonnas on levinud valetamine, petturlus, alkoholism, narkomaania, prostitutsioon ja muud ühiskondlikud pahed.*
- *Ühiskonnas tuleb leppida valetamise, petturluse, alkoholismi, narkomaania, prostitutsiooni ja muude ühiskondlike pahedega.*

ARGUMENDI STRUKTUUR JA TEKSTI STRUKTUUR

Teksti struktureerimisel saab lähtuda otseselt argumenti struktuurist. Tähtsaks on eesmärgiks Martinichi esmaseid soovitusi oma lühitekstile lihtsa struktuuri loomiseks:

- Esita tõestamisele tulev väide.
- Esita argument selle väite kasuks.
- Näita, et argumenti järelused tulenevad eeldustest.
- Näita, et eeldused on tõesed.
- Esita kokkuvõtte sellest, mida tõestasid.

Sellise plaani järgimine eeldab oma argumenti struktuuri selgeksmõtlemit. Ent teksti struktuur võib argumenti omast lahkneda ka märksa suuremal määral. Näiteks võib teksti struktuur olla selline:

1. *Sissejuhatus*
2. *Eeldus 1*
3. *Argumenti visandamine*
4. *Selgitav stsenaarium*
5. *Vastuväide Eeldus 1-le*
6. *Vastuväite ümberlõkkamine*
7. *Kõrvalepõige sedasorti vastuväidete osas*
8. *Argumenti modifikatsioon*
9. *Kokkuvõtte*

kuigi argumenti struktuur on traditsiooniline (Eeldus 1 – Eeldus 2 – Järeldus). Antud juhul jääb eeldus 2 teksti struktuuris kajastumata – see on mõtlemise koht.

Argumenti struktuuri enese jaoks esile toomine aitab kõik eeldused läbi mõelda ja kontrollida, kas need on piisavalt määratletud. Samuti on see eelkõige lihtsam esile tuua erinevate tekstiüksuste rollid. Rolle määrates on vaja vastata küsimusele, kuidas see üksus suhestub teksti põhiteesiga. Kuna põhitees on ühtlasi argumenti järeldus, siis sisaldab argumenti struktuur asjasepuutuvat infot.

SEOSTATUD TEKST: SIDUSUS JA LIIGENDAMINE

Hea argumentatiivne tekst on seostatud tekst – tekst, kus mõtted ja neid edasiandvad tekstiosad on omavahel arusaadaval, ilmekal ja põhjendatult viisil seostatud. Seostatud teksti saavutamiseks on oluline pöörata tähelepanu teksti sidususele ja liigendamisele:

- **Teksti sidusus** on mõtete seostatus mikrotasandil – lausete sees ja lausete vahel.
- **Teksti liigendamine** on mõtete seostatus makrotasandil – teksti struktureerimine lõikudesse, alapeatükkidesse ja peatükkidesse sellisel korral, et teksti ülesehitus oleks lühikesel ja alajaotuste omavahelised seosed selged.

Sidusus ja liigendamine ei ole meenutugi üks teisest sõltumatud nähtused, aga nende eristamine aitab jälgida, et mõtted oleks omavahel seostatud nii mikro- kui makrotasandil.

Kehva sidustamise põhjuseks on sageli:

- seose iseenesestmõistetavaks pidamine – puuduv lüli on sel hetkel kirjutaja peas nii eredana esil, et tundub täiesti elementaarne;
- lausete-lõikude “kokkuliimimine” ilma sisulise kaetuseta – suvaliste lausete järjest ladumine ilma nende omavahelise seose peale mõtlemata.

See, et seosed peavad olema tekstis nähtavaks tehtud, ei tähenda, et järjestikku sattunud laused, lõigud või peatükid tuleb omavahel iga hinna eest kunstlikult tekitatud seostega „kokku liimida“ – järjestust on ju võimalik ka muuta! Niisiis tuleb **esmaselt tegeleda sellega, et üksteisele järgnevad mõtted oleks sisuliselt seotud ja optimaalses järjestuses.**

Seoste nähtavale toomisel tasub **erilist tähelepanu pöörata üleminekukohtadele**, sest just seal võib lugeja järje kaotada. Seega on peamised seostamise proovikivid:

- argumendi pöördepunktides
- lõikude vahel
- pikema kirjatüki osade vahel

Järgnevas vaatame mõningaid meetodeid, kuidas saavutada sujuvamaid üleminekuid ja suurendada mõtete omavahelist seotust.

OMA TEGEVUSE KIRJELDAMINE

Lihtsaim meetod teha lugejale selgemaks, mida olete juba teinud ja mida plaanite edasi teha ning kuidas juba tehtu järgnevaga seostub, on see kirja panna – kirjeldada oma senist ja plaanitavat tegevust ja selle mõtet. **Enda tegevuse kirjeldamine on eriti asjakohane pikemate tööde puhul**, kus erteviku peab meenustama nii kogetud kui iga alajaotus ning kõik need ertevikud peavad olema omavahel sujuvalt seostatud.

Näited autori tegevuse kirjeldamise kohta:

- „Enne argumendi täpsemat esiletoomist tuleb täpsustada põhimõisteid...“
- „Kasutades kirjeldatud mõisteid, saan oma teesi ja seda toetava argumendi täpsemalt sõnastada nii...“
- „Eeltoodud argument teeb mitmeid märkimisväärseid eeldusi, olulisimana tooksin esile...“
- „Asudes seda eeldust põhjendama, peab märkima, et...“
- „Niisiis ei ole tutvustatud argumendi järeldus siiski üldkehtiv...“
- „Teesi täiendamise vajalikkuse kohta saab tuua järgneva näite...“

Oma tegevuse kirjeldamine **vähendab lugeja mõttepingutust** ja aitab kindlustada sõnumi kohalejõudmist. Sellegipoolest tuleb seda teha **kompaktselt ja mõõdutundlikult**. See on jälle tasakaalu leidmise küsimus, mis saab vastuse aja jooksul ja praktiseerimise käigus.

Enda tegevuse kirjeldamisel võiks **lähtuda eelkõige lugeja abistamise printsiibist**. Alati, kui tekib kahtlus, et lugeja ei pruugi aru saada, mis toimub, tasub autoril otsida võimalusi sellest kohasel viisil teada anda.

LIIGENDAVAD FRAASID.

Kui enda tegevuse kirjeldamine on meetodina eriti asjakohane peatükkide mastaabis (makrotasandil) ja võib lõigu sisuliselt (mikrotasandil) tunduda vähem vajalik, siis **ilma liigendavate fraasideta ei saa läbi ühelgi tasandil**.

Liigendavaid fraase võib laias laastus jagada järgnevalt:

- „**Koordineerivad**“: fraasid või sõnad, mis seovad mõtteid, mis on samal abstraktsuse astmel, seega edendades argumenti või refereeringut.
- „**Subordineerivad**“: fraasid või sõnad, mis seovad mõtteid, mis ei ole samast tähtsusejärgust ehk abstraktsuseastmest, mõtted, mille seos on hierarhiline või vastanduv.

Tiina Kirss on liigendavaid fraase gruppidesse jaganud ka alljärgneval viisil:

1. **Mõtete edasi viimiseks**, uue aspekti või teema sissejuhatamiseks (*Ka, lisaks; Esiteks, teiseks, kolmandaks...; Veelgi kaugemale minnes...*)
2. **Rõhutamiseks** (*Endastmõistetavalt, tegelikult, loomulikult, kahtlemata, kindlasti, igal juhul*)
3. **Mööndused**: (*Ent, nii, kuigi; Mingil määral, peamiselt; tuleb tõdeda, et...; õigupoolest*)
4. **Järeldavad, kokkuvõtavad**: (*Seega; järelikult; seepärast; tõenäoliselt; Eeltoodust nähtub*)
5. **Side eelpool käsitletuga, tagasihaak**: (*Eelöeldu kinnituseks vaatame lähemalt...; Kui enne..., siis nüüd võtame olukorra, kus...; Järgnevalt vaatleme sama juhtumi teist külge...*)

See, milliseid liigendavaid fraase täpselt kasutatakse, on küll stiili küsimus, kuid **liigendavate fraaside puudumine tekitab mulje, et ka mõtted on liigendamata, seostamata**. See võib viidata sellele, et pole osatud, viitsitud või jõutud oma tööd korralikult analüüsida ja kriitiliselt pilguga üle vaadata.

Liigendavaid fraase kasutades on oluline jälgida, et nende abil loodavad seosed oleks põhjendatud. Teisiti öeldes, fraasiga tekitatud vormiline seos peab vastama sisulisele seosele. Kui liigendavate fraasidega on asutud nõukokku liimima pulse tükke, mis tegelikult kokku ei sobi, siis ei ole tulemuseks mitte hästi seostatud tekst, vaid ärritunud lugeja.

TUGIMÕTTED JA TUGIMÕISTED

Eelnevast on näha, et seni käsitletud seostamise meetodid – enda tegevuse kirjeldamine ja liigendavate fraaside kasutamine – on olemasolevad ja täiendavad teineteist. Lisaks on nendega tihedalt seotud veel üks abistav meetod, nimelt **mõtete ja mõistete teadlik kordamine lugejale toe pakkumiseks**. Lugeja toetamise eesmärgil korratavad mõtted on minu terminoloogias *tugimõtted* ja vastavad mõisted on *tugimõisted*, mistõttu ongi vaatluse alla tulevat kolmandat meetodit sobiv nimetada tugimõtete ja tugimõistete kasutamiseks.

Sellise meetodi näitena võib vaadelda selle peatüki esimest lauset, kust leiab nii tugimõtteid kui tugimõisteid: eelpool käsitletud meetodid on uuesti ära nimetatud, nii et lugeja ei pea hakkama mälu pingutama või eestpoolt otsima, millised meetodid autor küll silmas peab. Välja kirjutatult võiks üks tugimõte olla näiteks selline: „Enda tegevuse kirjeldamine on üks meetod seostatud teksti kirjutamisel.“ Tugimõisteks võib selles lauses pidada terminit 'liigendav fraas', mis on selgitatud eelpool ja millele daspidine teadlik kasutamine ja rõhutamine aitab seoseid luua. Tugimõisteks on aga ka sõna 'meetod', sest selle järjekindel kasutamine esimeses lõigus aitab lugejal selgemalt näha lausete vahelist seost.

TUGIMÕTTED

Tugimõtted kuuluvad pigem makrotasandile ja nende teadlik kasutamine pakub võimaluse lugeja jaoks selgemalt eristada olulist vähem olulisest. Kui olulised kohad on selgelt eristatavad olulistena ja vajadusel korralduslikult rõhutatud, siis aitab see mõista, meenutada, kindlustada ja seostada. Lugejaga arvestada püüdes pole tark lähtuda sellest, et tal on kõikevõimalikult perfektselt meeles. Selle asemel oleks hea olulisi seisukohti, jätkuvalt asjasepuutuvaid näiteid, tehtud eeldusi jms uuesti meenutada ning oma teksti edasiste arengutega seostada. Loomulikult sõltub selle vajalikkus ja lugeja teksti pikkusest – mida pikem tekst, seda rohkem vajab lugeja sedalaadi toetamist.

TUGIMÕISTED

Kui tugimõtetest on abi elukõigemakrotasandil, siis tugimõistete puhul on fookuses pigem mikrotasand – üksteisele järgnevate mõtete selgem ja sjuvam sidumine. Siin on oluline **märgata vahet juhusliku sõnakorduse ja teadliku tugimõiste kasutamise vahel**. Oluliste mõistete läbiv kasutamine ja rõhutamine aitab teksti seostada, aga juhuslik sõnakordus võib hoopis segadust tekitada, luues alateadlikult seose, millest asja sisuliseks mõistmiseks kasu pole.

LUGEJAGA ARVESTAMINE

Iga tekst on kirjutatud kindlale sihtgrupile, mis tõttu on loomulik arvestada tema vajaduste ja soovidega ehk lugeja perspektiiviga tekstile. Nii peab autor alati küsima: millisena paistab tekst lugejale?

Mida rohkem oma kirjatööga vaeva näha, seda selgemaks sellega edastatav mõte endale muutub ja seda veeavamalt ar gumentid endale k õlavad. Vahel on väga raske eristada reaalselt kirja pandud teksti sellest, milline see tekst on koos j uurde mõeldud – aga mitte kirja pandud – mõtetega. Seda eristamisvõimet on kasulik endas veejel ja veeelar endada. Tekst on kommunikatsioon, mille edukus sõltub sellest, kas suudetakse vahet teha järgnevatel:

- Selline paistab minu tekst mulle. = Ma tahan öelda X.
- Sellisena paistab minu tekst lugejale. = Lugejale jõuab pärale Y.

Just selle üle tulebki mõelda, mis on see Y ehk mis jõuab pärale lugejale. Kas Y ja X vahel on võrdusmärk või mõningased erinevused? Kui suured erinevused on autori jaoks vastuvõetavad?

Selles õppe materjalis on sihtihikul just lugejasse puutuvad küsimused, kuigi ka audsemalt on lugejaga arvestamine olnud teemaks terve kursuse vältel. Iga teksti puhul on kasulik läbi mõelda:

- milline on konkreetse teksti adressaat?
- mida lugeja tekstilt ootab?
- milliseid ootusi autor saab ja tahab täita?

ADRESSAAT

Lewis Vaughn rõhutab, et just ühe n kirjutaja häälikumist oleks hea läbi mõelda, **kes on töö adressaat**. See aitab olulisel määral kaasa kommunikatsiooniprotsessi edukusele. Näiteks on oluline vahe, kas kirjutatakse teaduslikku artiklit erialasesse ajakirja sama ala spetsialistidele või niisama haritud inimestele teistelt erialadelt või hoopis arvamuskirjatist mõnda päevalehte.

LUGEJA MÄÄRATLEMINE

Oma lugejaskonna määratlemiseks soovib Vaughn mõelda, **mil määral ta on informeeritud ja kui võrd on ta huvitatud**. Sageli võib lugeja olla äärmiselt skeptiline ning samas ka täielik võhik. Sellega tuleb arvestada ja sellest lähtudes ka kirjutada. Üldiselt soovitakse filosoofilise essee kirjutamisel eeldada, et lugeja on intelligentne, kuid informeerimata.

Filosoofiliste essee ja koolisituatsiooni puhul kipuvad tudengid vahel lähtuma teadmisesest, et lugeja ehk õppejõud on teemast väga hästi informeeritud. Aloysius P. Martinich rõhutab seevastu, et tudengi ülesanne on siiski tõestada oma teadmisi, mitte tugineda õppejõu eeldatavale laiale teadmistingile.

Sihtrühma huvi tase ja in-formeerituse astmest sõltuvad eeldused ja alikud nõuanded, täpsusaste, keerukus, teemaarenduse laad, lisaselgituste vajalikkus jne. Eriti oluline on lugejaga ühise lähtekoha ja keelelaidimise sissejuhatuses, kuid ka muus osas sõltuvad sisetgrupist mitmesugused otsused, sealhulgas ka see, mis on olulisem ja mis vähem olulisem – mida on vaja rõhutada, mida rohkem ja mida vähem selgitada.

LUGEJAKS KEHASTUMINE

Martin Ehala soovib kirjutamise erinevates etappides ikka ja jälle kehastuda norivaks lugejaks, kes igalt poolt vigu otsib ja tüütuid küsimusi esitab. Näiteks:

- Miks on teksti algus just selline?
- Kas selline sissejuhatus ikka tekitab huvi?
- Mida autor üldse öelda tahab?
- Miks on mõtted nii segaselt esitatud?
- Milline on mõtete vaheline loogiline seos?
- Mis selle lõigu mõte on?
- Kuidas siin kirjutatu seostub alguses püstitatud küsimusega?

Norimise eesmärgiks on vigu märgata ja neid vigu parandades teksti vastavalt paremaks teha.

Vaughn on tõonud väljaolulisemad küsimused, millele enda tekstist kõrvalvaataja pilguga vastuseid otsida (juures ka näited sisseelamiseks lugeja rolli):

- Kui palju teavad potentsiaalsed lugejad sellest teemast? Kui ma ei teaks teemast midagi, siis mis võiks tunduda segane?
- Kas neil on teemaga seotult tugevaid eelarvamusi?
- Kas võib eeldada, et nad kalduvad esitatud seisukohaga nõustuma? Või vastupidi?
- Kui tähtis neile see teema on? Kas see puudutab neid isiklikult?
- Millised võiksid olla autori ja lugeja ühised huvid/küsimuseasetused?
- Mis on peatees? Mis on selle väite/lõigu/peatüki roll? Kuidas seostub muuga? Mis on olulisim/kõrvalisem? Kas käsitlus on neutraalne? Milline on argumentide struktuur?

LUGEJA OOTUSED

Ehala soovib ka olla lugeja suhtes osavõtlik ja arvestada tema ootustega:

1. **Tekst ei tohi olla igav.** Lugejad soovivad, et nendega arvestataks. Seetõttu peab kirjutades alati püüdma mõelda, kas lugejal võiks olla huvitav seda lugeda.
2. **Lugeja tahab lugemisest midagi saada** – midagi, millel tema jaoks on väärtus.
3. **Lugeja soovib kirjutatust aru saada** – vaja on parajalt hulka detaile ja seletusi.
4. **Lugejal on muudki tegemist** – ei tohi endale lubada mõttekordusi ja tühje sõnu.

5. **Lugeja soovib, et teda juhitaks samm-sammult** läbi teksti sissejuhatusest kokkuvõtneni.
6. **Lugeja tahab, et ta saaks autorit usaldada.**

USALDUSVÄÄRSUS

Kui tekst ei mõju lugejale usaldusväärset, siis ei näe lugeja Martinichi sõnul mõtet sellele oma aega kulutada.

- **Ebakindlate väljendite kasutamine vähendab usaldusväärset.**

Väljendid nagu „*Tahaksin arutleda selle üle, kas...*“ jätavad mulje, et autor ei tea ise ka kuigi täpselt, mida ta teeb ja miks. Oma tekstist ta subalati hiljem kriitilise pilguga ebakindlaid väljendeid otsida ja neile alternatiivseid variante kaaluda. Näiteks väljendi „*Sellise võrdluse najal tahaksin välja tuua...*“ asemel võib lihtsalt kirjutada „*Sellise võrdluse najal tahan välja tuua...*“, vahel piisab aga veelgi kompaktsemast sõnastusest, nt „*Selline võrdlus näitab...*“.

Ebakindla mulje jätavad ka tavalises stiilis väljendid nagu „*Mulle tundub...*“, „*Ma ei oska leida muud selgitust, kui see, et...*“. Martinich selgitab, et väljendid stiilis ‘mulle tundub’ mõjuvad ülevõetavalt ja eeldvalt, sest miks peaks tõsiselt võetava teksti tõsiselt võetavat lugejat huvitama, mis autorile tundub – teda huvitavad ikka põhjendused. Pealegi, kui autoril on pakkuda korralik argument, siis pole ka enam põhjust kirjutada, et miski ainult tundub (vaid et argument näitab). Väljend ‘mina arvan’ on parem, kuid samuti veidi mina-keskne ja ebakindel, sest arvata võib ka põhjendusetu: arvamine on ebakindlam kui argumenteeritud väitmine.

- **Bravuuritsev kirjaviis mõjub ebausaldusväärset.**

Tavaliselt seostatakse ebakindlust kõhkluse ja liiga nõrka väidete tegemisega, kuid vahel toovad sisemised kõhklused kaasa hoopis selle, et hakatakse lahmima liiga tugevate väidetega. Bravuuritsemine või väljenduda niisuliselt liiga julgelt ja valdustes kui ka liiga mahlas väljendusviisis. Vahni sõnutsi vähendab liigast lahmimine autori usaldusväärset, viidates sellele, et ta pole piisavalt enesekriitiline.

Originalitsemine ja värvikas kirjastiil hakkab mingist hetkest ja hulgast aates autorist edevat või isegi üleolevat muljet jätma. Stiil võiks pigem olla selge ja lakooniline – pole vaja uhkeldada üleliigse filosoofilise terminoloogiaga ega mahlakate väljenditega, mis vormi kas sisu arvelt või sisu(tuse) peitmiseks ülespaistavad. Iroonia on omal kohal siis, kui kõik muu on paigas, eelkõige argumentatiivsus, huvi tekitamine, veenmisoskus.

- **Vormiline komplitseeritus ei tõsta usaldusväärset.**

Usaldusväärset ei tõsta põhjendamatult keerukate lausete või segaste „filosoofiliste“ väljendusviiside kasutamine. See ei tähenda, et kirjutama peaks ainult lihtsustega ja kõnekeelsete sõnadega – kindlasti mitte. Vormi komplitseeritus peaks vastama sisu komplitseeritusele ning pigem on ideaaliks öelda keerulist asja lihtsalt kui vastupidi.

- **Autoriteedile toetumine peab olema sisuline.**

Kuigi Platon oli tähtis filosoof, ei ole a dekvaatne argumenteerida nii “*Kuna kõigi aegade üks suurimaid filosoofe Platon uskus, et universaalid eksisteerivad objektidest lahus, siis peab see olema tõene.*” Teatav autoriteedile toetumine on normaalne, kuid Vaughn soovib keskenduda sellele, kas vastaval autoriteedil on oma vaadete õi gustuseks head põhjendused. Loevad põhjendused, argumentid, tõendusmaterjal, ja gamittei siku t untus, t ublidus, i seloom, autoriteetsus.

Loomulikult on tihti vajalik autoriteedile viidata, sest kõike ei saa ühes töös ise tõestada. Vahel on vaja aluseks võtta väide või eeldus, mida ise ei tõestata. Siis võib viidata, et selle eelduse kasuks on esitatud argument kellegi teise poolt, et antud töös lähtutakse selle argumenti kehtivusest ning töö tulemus on seega tingimulik. Viidates mingi teise autori argumentidele ei panda mitte koormat kellegi teise õlule, vaid võetakse kellegi teise argumenti kooremenda kanda (kui see argument osutub vääraks, siis ei ole ka sellel põhinev tulemus kehtiv).

TÄPNE JA SELGE VÄLJENDUSVIIS

Liigne keerukus tekitab lugejas Vaughni sõnutsi umbuskujaraskendab arusaamist. Kõrge keeruka keelekasutusega usaldusväärsus tõsta töötab vastu selguse ideaalile. Vorm ei tohi olla keerulisem kui sisu ning ei tohiks sisust arusaamist komplitseerida, vaid peaks seda toetama.

SÕNAKASUTUS

Väljenduda tuleb täpselt, kasutades just seda mõistet, mis soovitud tähendust kannab (vajadusel de fineerides). Võimalusel võiks siiski **kasutada lihtsamat sõna**, kui see kannab keerukamaga sama mõtet ja on püsisavalt täpne. Tasub vältida sõnu tiilis: *diversifitseerima, enormne, fleksibiilne, initsieerima, agregeerima, implementeerima, stigmatiseerima, kommuniqueerima, sofistikeeritud...* Samuti on vaja vältida hinnanguliste tähendusvarjunditega sõnu (vt *ebasoovitavate võtete* materjali).

Asjatuid sõnakordusi tasub vältida, sest need koorivad teksti. Näiteks lauses „*Kalduvus kasutada kordusi on kalduvus, mida saab vältida üksnes harjutades*“ on korrdamine ebavajalik. Sama hästi võiks kirjutada: „*Korduste kasutamine on kalduvus, mida saab vältida üksnes harjutades*“.

LAUSEKONSTRUKTSIOONID

Ka lauseehituses peaks püüdlema selguse poole, et muuta lugemist ja arusaamist lihtsamaks. See ei tähenda lihtsust, mis ei pruugi mõistmist sugugi toetada (hakitud tekst, sused ja ävad esiletoomata), vaid lugejaga arvestamist. Samas tasub vältida pikki, lohisevaid lauseid, milles on mõtet keeruline järgida ja mis mõtte esiletoomist ei soodusta. Vaatame näiteks järgnevat tekstikatket:

MITMETI TÕLGENDATAVUS

Sageli ei pruugi lugeja tõlgenda kirjutatud samal viisil nagu autor silmas pidas. Seda ka siis, kui lugeja lähtub heatahtlikkuse printsiibist ja v alib enda meelest sobivaima või tõenäoiseima tõlgenduse. Kui sõnastus ei anna lugejale piisavalt infot, siis suunab see teksti tõlgendama oma taustast, arusaamadest ja eelarvamustest lähtuvalt. Pealegi ei pruugi kõik lugejad heatahtlikud olla. Näiteks lauset „*Inimese söömine on lubatud, kui on täidetud tingimus, et söödav inimene on juba surnud*“ saaks norivam lugeja tõlgendada nii, et süüa ei tohi elavat inimest – kui inimene enne söömist ära tappa, siis on tema ära söömine autori meelest lubatud. Samas on autor ilmselt silmas pidanud, et süüa tohib surnut, kes pole söömise eesmärgil tapetud.

METAFOORID

Vaughn hoiatab, et metafoore kasutades on oht kalduda liigsesse originaalitsemissesse ja töötada vastu selguse ideaalile. Eriti suur on see risk metafooride kombineerimisel, nt „*Eks vana hobune tahab ka kaeru, aga sellepärast ei pea veel kõiki panuseid ühele kaardile tegema, vaid võiks ikka puude taga metsa ka märgata*“.

Metafooride puhul on põhjust ettevaatuseks, et kindlustada filosoofilisele tekstile kohases stiilis püsimist ja toetada eneseteaduslikku autorina. Samas ei tähenda see, et üldse metafoore kasutada ei tohiks – osa metafooridest võivad ka akadeemilisse teksti sobitada. Näiteks järgnev metafoor on lihtsalt mõistetav ega mõju liiga ilukõnelisena: „*Eristus seaduse sisu ja vormi vahel heidab valgust sellele, miks Hobbes moraaliseadusi tuletades Jumalale ei viidanud*“.

ÜLELIIGNE SÕNAVAHT

Kantseliit ja üleliigne sõnavahetus levivad enamasti enda tähtsamana ja targemana näitamise soovist. Samas rõhutab Vaughn, et see koor mab teksti ülejäämuudab selle raskemini loetavamaks. Võimalusel võiks alati öelda lihtsamini. Näiteks selle asemel, et kirjutada uhkeldavalt „*Ettepanek kiideti heaks juhatuse tasemel*“, oleks lihtsam ja selgem sõnada „*Juhatus kiitis ettepaneku heaks*“. Üleliigsed sõnad võivad lihtsalt kustutada ja tekst muutub seeläbi lugeja jaoks selgemaks.

KORREKTSUS

Keeleline korrektsus väljendab austust lugeja vastu, samuti mõjutab usaldusväärsust. Vead häirivad lugemisel ja tekitavad vastumeelsust nii teksti kui autori suhtes. Lisaks komadele, näpavigadele ja kokku-lahku kirjutamisele võiks silmas pidada ka näiteks lause osade ühildumist (ajad, pöörded ja käänded, ainsus ja mitmus) ja seda, et igas lauses oleks verb.

Samuti tasub tähelepanu pöörata vorandamisele, sest see eegi väljendab enda suhtumist ja kujundab üldmuljet.

TEISTE AUTORITE MÕTETE KASUTAMINE

Kellegi teise mõtete vahendamisel on oluline olla objektiivne ja anda teema mõtet edasi neutraalselt. Samuti on oluline enda mõtteid teise mõtetest selgelt eristada. Kirjutamisprotsessi keskel võib see sageli aga osutuda keeruliseks, sest loetud on väga palju ja erinevaid autoreid ning teemasse süvenedes on lihtne sadu kordi läbi mõeldud arutluskäike pidada enda omadeks. Seetõttu on oluline olla ettevaatlik ning juhatamaterjali kogudes märkida üles, kust mingi idee pärit on.

REFEREERIMINE JA PARAFRASEERIMINE

Nii refereerimine kui parafraseerimine on viisid vahendada kellegi teise mõtet. Refereerimine võtab teise autori mõtte või teksti kokku, parafraseerimine ütleb selle aga lihtsalt teiste sõnadega ümber, ja võib olla isegi pikem kui originaal. Refereerimise osas on rüütsareeglits 10 protsenti originaalist, kuid muidugi sõltub see väga sisust ja eesmärgist.

Hea refereeringu tunnused:

1. on täiesti objektiivne
2. on lühike ja kokkuvõtlik
3. sisaldab kõike olulist
4. väldib teisejärgulisi üksikasju
5. on täpne ja arusaadav
6. ütleb mõtet oma sõnadega, on uus tekst

Parafraasile kehtivad samuti eeltoodud tingimused, välja arvatud teine ja neljas (seostuvad kokkuvõtlikkusega). Kõige sagedamini rikuvad tudengid esimest ja kuandat tingimust. Sealjuures on oluline teadvustada, et omasõnalisus ei ole pelgalt formaalne nõue, vaid pa ne b proovile mõttest arusaamise.

Teise autori mõtete vahendamine peab olema teema mõtete suhtes aus. Isegi siis, kui refereeritava autorile vaieldakse vastu, peab refereeringi se olema neutraalne ja andma vahendatud mõtetest objektiivse pildi.

TERVIKTEKSTI REFEREERIMINE

Refereerimine on lühikokkuvõtte tegemine ja selle juures on abiks teksti ülesehituse põhimõtete tundmine. Tervikteksti **refereerimine lähtub teksti struktuurist** ja hõlmab endast järgmisi etappe:

- peateesi leidmine
- alajaotuste tuummõtete leidmine
- tuummõtetest põhiliste eristamine
- sidusaks kirjutamine

Mida paremini struktureeritud tekst, seda lihtsam on seda refereerida. Ilma teksti mõistmata pole võimalik hõlpsasti refereerida. Omasõnalist refereerimist loetakse peamiselt võimaluseks, et kontrollida enda arusaamist loetud tekstist.

Kui tegemist pole tekstisisese refereeringuga vaid pikema referaadiga, peab see vastama tekstile esitatavatele nõuetele: sissejuhatus, liigendatus, sidustatus, kokkuvõte jm.

MITME AUTORI REFEREERIMINE

Enamasti ei ole filosoofilisel kirjutamisel tegemist ühe kirjutise refereerimisega, vaid mitme te autorite mõtete kasutamisega. Teiste mõtetele lisandub ajapikku aina rohkem oma kommentaare ja seisukohti. Vormilise poole pealt on siin olulisim reegel see, et **peab olema selgelt eristatav, kelle mõttega on tegemist**. Loomulikult kehtivad jätkuvalt ka eeltoodud häärefereerimise kriteeriumid: objektiivsus, kokkuvõtlikkus, selektiivsus, täpsus ja omasõnalisus.

Referereeringud tuleb:

- selgelt üksteisest eristada
- selgelt eristada iseenese (või ka kellegi teise) kommentaaridest
- omavahel seostada, nii et moodustuks süsteem

Argumentatiivses tekstis tuleb refereeritava seostada oma argumendiga, et oleks selge, milleks seda refereeringut vaja on. Lihtsaim võimalus seoseid esile tuua on nende seoste välja ütlemine, nt „*Kuna nägime peatükis 2, et ..., siis on äsjakirjeldatud Kanti argumendi puhul oluline esile tuua, et...*“.

TSITEERIMINE

Originaalteksti sõnastuse ülevõtmisel on tsiteerimine kohustuslik – kattuv tekst peab olema jutumärkides. Selle reegli järgimine võib tunduda tobe, kui tulemuseks on jutumärkide üleüllus. Siis tasub mõelda põhjuse üle, miks on originaalile nii truuks jäänud. Kas see on teadmatusesest või laiskusest? Kas tegemist on ebakindlusega või jäävad need kohad tõesti arusaamatuks?

Tsiteerimise kiisatuse puhul on alati hea endalt küsida, miks on vajalik kasutada just originaalsõnastust – milline põhjendus on tsiteerimisel antud juhul. Enamasti näitab tsitaadi kasutamine, et autor pole lnud või meline mõtet oma sõnadega selgemalt või lihemalt ümber ütleva.

Tsiteerimine on põhjendatud kui täpne sõnastus mängib olulist rolli. Lewis Vaughn toob esile kolm juhtu:

- allikale vaieldakse vastu;
- originaal on sõnastuslikult nii elegantne, et see lisab tekstile oluliselt;
- originaalsõnastus on mitmetimõistetav ning selle tõlgendamine on küsimuse all.

AUTORLUSE ESILETOOMINE

Tudengite tekstides esineb sageli segasust autorluse osas. See võib olla tahtmatu, ja tingitud oskamatuselt, või tahtlik. Lisaks teiste mõtete plagieerimisele (esitamisele enda omanadana), juhtub tihti ka seda, et enda seisukohavõtted ei ole selgelt enda omanadana esitatud. Selle üheks põhjuseks on sageli sisuline ebakindlus, mis omakorda võib tuleneda viitsimatusest enda ideid lõpuni läbi mõelda ja argumenteeritult esitada.

Tekstis tuleks selgelt välja tuua, millal on tegemist teise autori mõtete vahendamisega ja millal autori enda lisanduste, selgituste, kommentaaridega. Siin on abiks jällegi vastavad fraasid:

- *Tulenevalt Hume'i motivatsiooniteooriast...*
- *Vastavalt Platoni kaariku võrdpildile...*
- *Kirjeldatud Kanti argumentide tuleb lisada, et...*
- *Sellegipoolest olen seisukohal, et...*
- *Nendest teoreetilistest vaadetest lähtuvalt leian, et...*

Tihti tekitab segadust umbisikuline kõneviis, kus püütakse vältida mina-vormi. Sellise stiililise valiku võib teha, kuid sealjuures peab tagama, et lugeja saab kõikide väidete autorluse kohta piisavalt informatsiooni (nt „*Selle teooria kitsaskohana on esile toodud, et...(viide). Samas on tähelepanuta jäänud, et...(autori oma väide)*“). Filosoofilises kirjutamises on aeg aegajärgi kohane enda seisukohtade selge enesele omistamine mina-vormis.

VIITAMINE

Mujalt pärit mõtete või andmete allika näitamiseks kasutatakse viitamist. Üldine eettevaatlik reegel on selline, et viidata tuleb kõigele, mis ei ole pärit autori peast, kuid on pärit kellegi teise konkreetse isiku omast. Seega ei rakendu viitamiskohustus faktidele ja seisukohtadele, mis on nii levinud või tuntud, et on muutunud anonüümseks. Kahtluse tekkimisel võiks siiski alati viidata.

Viidata on vaja kahel põhjusel:

- tunnustamaks idee autorit, kes on sellist seisukohta juba kirjas või kõnes väljendanud;
- näitamaks, kust lugeja leiab teema kohta rohkem informatsiooni (viisakas on anda võimalus lähemalt järele uurida, lisaks lugeda).

Kõikide töös esitatud seisukohtade päritolu peab olema üheselt mõistetav. Samuti võib viidetega aidata lugetajat, kes on lisaks töö otsesele temale huvitatud ka külgnevatest temadest ja otsib nende kohta kirjandust.

VIIDETE VORMISTAMINE

Viidete vormistamise kuldreegel on järgmine: **valida tuleb üks konkreetne viitamissüsteem ja järgida seda ülima järjekindlusega**. Viitamissüsteemi valik on sageli koos teksti eesmärgiga juba paigas (nt vastav juhend õppejõult, ülikoolilt, ajakirjalt jne).

Tähelepanu tuleb pöörata ka sellele, millise ulatusega on tehtav viide. Kui viide on lause sees enne punktis, siis kehtib selle konkreetse lause kohta. Näiteks: „*Seoses ühiskonna arenguga on toimunud väärtuste ümberhindamine (Sutrop 2008).*“

Kui loik algab vahendatava autori nimetamisega ning lõpeb allikaviitega, mis asub väljaspool viimast lauset (pärast punkti), siis kehtib viide terve lõigu kohta.

Lugejal peab olema võimalik iga mõtte osas üheselt mõista, kellelt see pärineb. Enda ja teiste mõtete läbiseigi esitamisel tuleb autorlus alati ära markeerida, näiteks:

„Margit Sutrop (2008) on väitnud, et seoses ühiskonna arenguga on toimunud väärtuste ümberhindamine materiaalsete väärtuste poole ning kõlbelised väärtused on jäänud tagaplaanile. Näitena toob ta rikkuse, mida peetakse praegu valdavalt olulisemaks kui ausust. Tema käsitlust edasi arendades väidan, et kui ühel pool on materiaalsed väärtused ja tarbimiskultuur, siis teisel pool hingeline tühjus ja indentiteedikriis.“

PLAGIAAT

Kui teiste mõtteid on kasutatud viitamata, siis on tegemist vargusega ehk plagiaadiga. Minemata siin sügavamalt põhjustesse, miks ja kas plagieerimine on vargus ja sellisena taunitav, tasub lihtsalt teatavaks võtta, et tänapäevases akadeemilises kirjakultuuris ei ole plagieerimine lubatud ning sellel võivad olla kirjutaja jaoks nukrad praktilised-sotsiaalsed tagajärjed. **Plagiaadi kergem vorm – aga siiski plagiaat - on sõnastuse ülevõtmine ilma jutumärke kasutamata.** Pealegi on originaali ja seda kasutava autori siltivahe enamasti lugetav ja see vähendab autori usaldusväarsust.

Vilve Seiler on oma ainekursusel „Infopädevus“ andnud järgmisi soovitusi plagiaadi vältimiseks:

1. **Sõnastuse ülevõtmisel alati jutumärgid.**
2. **Ei tasu muuta üksikuid sõnu**, sest siis ei saa kasutada jutumärke, aga tegemist pole ka enda sõnastusega.
3. **Kohene allika ülesmärkimine** lihtsustab hiljem kontrollimist ja hoiab aega kokku.
4. **Kahtluse korral põhjalik kontroll** ja kui puudub kindlus autorluse osas, siis võib kasutamist vältida.
5. **Info usaldusväarsuse hindamine**, mis on eriti asjakohane veebimaterjalide puhul (materjal, millele toetatakse, võib ise olla plagiaat).
6. **Vahendatu kontrollitavus**, nii et lugejal oleks võimalik allika poole pöörduda.

Õppematerjali k oostas Nelli J ung (2012), k oondades, seedides, katsetades j a t äiendades järgnevaid materjale:

Ehala, M. Kirjutamise kunst. Kännimees, 2000.

Hallap, T. Mõned mõtted filosoofiaessee kirjutamisest. www.taipia.ut.ee/essee/hallap.html (Vaadatud 31.10.2012)

Kirss, T. Tartu ülikooli loengukursus “Akadeemilise kirjutamisega seotud ohud”, 2005.

Luks, L. Filosoofilise teksti lugemine ja mõistmine. <http://filosoofialugemine.weebly.com> (Vaadatud 31.10.2012)

Luks, L. Filosoofilise lühiessee kirjutamine. <http://filosoofiakirjutamine.weebly.com> (Vaadatud 31.10.2012)

Martinich, A.P. Philosophical Writing. Blackwell, 2005.

Meos, I . Loogika. Argumentatsioon. M õtlemiskultuur. http://hum.ttu.ee/indrek/e_raamat/Meos_I_Loogika.pdf (Vaadatud 31.10.2012)

Miil, K., Seiler, V. Tartu ülikooli ainekursus “Infopädevus”, 2009.

Paul, R ;E lder, L 2 008. The M iniature G uide to C ritical Thinking. C oncepts a nd T ools, www.criticalthinking.org/files/Concepts_Tools.pdf (Vaadatud 31.10.2012)

Pöder, M. Kui sa pead kirjutama filosoofilise essee. <http://www.taipia.ut.ee/essee/poder.html> (Vaadatud 31.10.2012)

Vaughn, L. A. Student’s Guide to Writing Philosophy. Oxford University Press, 2006.

Vuks, G. Traditsiooniline Formaalne Loogika. <http://www.scribd.com/andreas123456789/d/47106235-vuksopik> (Vaadatud 31.10.2012)